ZONDA

tweemaandelijks stripinformatieblad

juni / juli 1995

81

Zomer!

Steeds duidelijker waarneembaar ontwikkelt zich in Nederland een volwassen stripkultuur. Vorig jaar dachten wij al de lente te ruiken, waarop we besloten van *Acacialaan* een etalage voor aanstormend talent te maken. Sindsdien zijn de tekenen alleen maar duidelijker geworden. Niet alleen zijn amateurbladen als *Iris*, *Barwoel* en *Incognito* inhoudelijk vooruit gegaan, zij blijken ook meer levensvatbaar dan vergelijkbare bladen een decennium geleden waren. Ook *Zone 5300* kent een vliegende start. Het zijn duidelijke uitingsvormen van de intensieve uitwisselingen en bloeiende kruisbestuivingen die kenmerkend zijn voor de huidige stripgeneratie. Waar vroeger het stripklimaat bepaald werd door een op zichzelfstaand fenomeen als de krantenstrip of het stripblad *Pep*, houdt de stripwereld zich nu zelfstandig staande en stelt ze haar eigen regels, los van commercie of al te enge maatschappelijke normen.

de redaktie

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

DE BALLOON EXPRESS Klein Schavernek 4 8911 BV Leeuwarden (058-127997)	DE BOEKENHALTE Assendorperstraat 103 8012 DH Zwolle (038-221077)	BOEKIE Reigerstraat 24 1781 VH Den Helder (02230-12377)	BOLSTER Grote Kerkstraat 14 5911 CH Venlo (077-3544069)	BOOKERS & STRIPPERS Boterstraat 19 1811 HP Alkmaar (072-121916)
't CENTRUM Korte Singelstraat 20a 3122 GB Schiedam (010-4262584)	DICK BOS Junolaan 2 3054 PW Rotterdam (010-4613147)	DONNER BOEKEN Lijnbaan 150 3012 ER Rotterdam (010-4132070)	DUMPIE Nieuwe Rijn 18 2312 JC Leiden (071-126404)	FRANKA Torenstraat 9 (Torenpassage) 4811 XV Breda (076-214153)
EPPO Kleine Berg 33 5611 JS Eindhoven 040-441882		HET GELE TEKEN Grote Oost 37 1621 BR Hoorn (02290-18623)	HAAGSE STRIPSHOP Wagenstraat 104-c 2512 AZ Den Haag (070-3634115)	LAMBIEK Kerkstraat 78 1071 GN Amsterdam (020-6267543)
LAND VAN LANGVERGETEN Nieuwe Ebbingstraat 19 9712 NC Groningen (050-148540)	MICHEL STRIPS Zwarte Markt (Hal-5) Bevenwijk (ieder weekeinde) (079-310128)	MIEKE'S STRIPTIEK Chassésstraat 71 2518 RW Den Haag (070-3650738)	MODERN PAPIER Pelsterstraat 20 9711 KL Groningen (050-132521)	NOORD Zaagmolendrift 35 t/m 41 3036 HC Rotterdam (010-4664368)
DE NOORMAN Koningstraat 43 6811 DH Arnhem (085-420909)	HET PAARD VAN TROJE Langevorststraat 2 4461 JP Goes (01100-14691)	PANDA Frederikstraat 955-959 2514 LJ Den Haag (070-3635950)	HET PERRON St. Janstraat 13 4331 KA Middelburg (01180-34747)	PIET SNOT Vismarkt 3 3511 KR Utrecht (030-318472)
PLAATJES-BOEKJES Herenstraat 77 1211 CA Hilversum (035-233646)	DE RAT Voorstreek 83 8911 JL Leeuwarden (058-151600)	RICHARD Rombout Hogerbeetstraat 78 1052 HX Amsterdam (020-6842923)	ROTTERDAM 1e Middellandstraat 110-c 3021 BH Rotterdam (010-4258756)	SJORS Scheffersplein 1 3311 EJ Dordrecht (078-142012)
SNOEK Eerste van Swindenstraat 545 1093 LC Amsterdam (020-6684764)	SPIRIT Hinthamerstraat 90 5211 MS Den Bosch (073-145530)	STRIP EN LEKTUURSHOP Oude Gracht 194 3511 NR Utrecht (030-334357)	TOMMY Nieuwlandstraat 14 5038 SN Tilburg (013-358319)	DE TWEEDE LEZER Eerste Wormenseweg 102 7331 DK Apeldoorn (055-427202)
WALK IN Fluwelen Burgwal 8a 2511 CJ Den Haag (070-3646336)	YENDOR Korte Hoogstraat 16 3011 GL Rotterdam (010-4331710)			

ZozoLala-stripwinkels in België

ALFA STRIP Nieuwstraat 12 2440 Geel (014/58.43.80)	HET "B"-GEVAAR Greepstraat 15 1000 Brussel (02/513.14.86)	BEO Hopland 15 2000 Antwerpen (03/233.25.36)	BLITZ Stormestraat 147 8790 Waregem (056/61.01.58)	BONTE Heidelbergstraat 5 8200 Brugge (050/38.35.78)
CARAPACES Parijsstraat 16 3000 Leuven (016/22.58.40)	COMIC STRIPS St. Katelijnestraat 20 2800 Mechelen (015/21.22.27)	HET EILAND AMORAS Lombaardstraat 13-3 3500 Hasselt (011/23.58.95)	DE GALLIER Beekstraat 46 3800 St. Truiden (011/67.17.39)	GOBELIJN Mechelsestraat 35 3000 Leuven (016/23.55.86)
MAX Heembeeksestraat 288 1120 Brussel (02/268.41.92)	MEKANIK STRIP St. Jacobsmarkt 73 2000 Antwerpen (03/234.23.47)	PIERKE Frans van Rijhovelaan 312 9000 Gent (09/227.70.86)	DE POORT Nederkouter 137 9000 Gent (09/225.31.28)	RATTEKOPJE Onderwijsstraat 1 8430 Middelkerke (059/30.52.66)
DE SCHAAR Serpentstraat 26-28 9000 Gent (09/225.50.91)	DE STRIEP Katelijnestraat 42 8000 Brugge (050/33.71.12)	DE STRIPKEVER Bruilcenter, Bruil 79 2800 Mechelen (015/21.76.05)	DE STRIPOMAAN Kardinaal Cardijnstraat 3 1500 Halle (02/356.15.89)	TISTJEN DOP Paterstraat 96 2300 Turnhout (014/42.88.29)
WONDERLAND Paardsdemerstraat 17 3500 Hasselt (011/22.82.00)				

De woede van Hermann

Ik houd niet van happy ends

Hermann Huppen is een gedreven stripauteur. Al meer dan dertig jaar maakt deze 57-jarige Brusselaar strips die goed verkopen. Met series als De torens van Schemerwoude, Comanche, Bernard Prince *en vooral* Jeremiah *is Hermann een van Europa's meest bekende en succesvolle stripauteurs geworden. Vorig jaar kwam met het tiende deel van* De torens van Schemerwoude *een einde aan een geslaagde serie, die wat thematiek en uitwerking betreft in positieve zin afwijkt van de vele avonturenverhalen waar Hermann*

Schets voor de nieuwste *Torens van Schemerwoude*

naam mee heeft gemaakt.
Daarmee is niets ten nadele van zijn andere werk gezegd. Zo behoort Jeremiah *na vijftien jaar nog altijd tot de betere reeksen in het avonturengenre. Onlangs verscheen het achttiende deel,* Ave Caesar. *Momenteel werkt de auteur aan een losstaand verhaal over de oorlogssituatie in Sarajevo. Dit najaar moet dit nieuwste album,* Sarajevo Tango '92, *in de winkels liggen.* "Het is het belangrijkste verhaal dat ik ooit gemaakt heb," *vertelt Hermann erover. Interviews geeft hij af vanachter zijn tekentafel. Er moet immers hard gewerkt worden. Een gesprek met een ware workaholic.*

Schets van heer Aymar uit *De torens van Schemerwoude*

"*Sarajevo Tango '92* speelt zich af in de Bosnische hoofdstad aan het begin van de oorlog, in 1992. Het album is een aanval op de Verenigde Naties en ons democratische Westen. Wij hebben niets gedaan om de tragedie in Bosnië te voorkomen. Met dit boek duw ik de Westerse wereld als het ware in zijn eigen stront. Tot nu toe maakte ik altijd pure fictie. Met *Sarajevo Tango '92* heb ik echter een verhaal over de werkelijkheid gemaakt."

Waarom Sarajevo?

"Ik had een agent die daar woonde, Ervin Rustemagic. Sinds vijftien maanden is hij uit de stad weg, maar hij heeft er anderhalf jaar onder de bommen geleefd. De Serviërs hebben zijn huis vernietigd, zijn moeder vermoord en ga zo maar door. Toen hij daar nog zat, stuurde hij me faxberichten met nieuws, dat niet overeen kwam met het nieuws dat wij hier op televisie zagen. Gedurende het beleg van Sarajevo ontving ik zijn faxen via een satelliet en een Nederlandse boot op de Noordzee. Hij is een goede vriend van me, dus ik was erg bezorgd. Ik maakte zo van dichtbij mee, hoe de rest van de wereld de Serviërs liet begaan om een land naar de verdommenis te helpen. *Sarajevo Tango '92* is mijn manier om te vertellen hoe walgelijk ik dat vind."

Wat heeft hij je verteld, dat wij hier niet of anders te horen kregen?

"In het nieuws kwam uitgebreid aan bod hoe een Franse delegatie spullen voor twee operatiekamers naar Sarajevo had gebracht. Ze vertelden er echter niet bij, dat de Serviërs hen al buiten de stad tot staan hadden gebracht. De delegatie noch de spullen zijn de stad in

gekomen. Ook beweerden ze dat er papier voor de enige krant in de belegerde stad was afgeleverd. Fuck. Ze hebben het papier wel gebracht, ja, maar het is de stad nooit binnen gekomen. Om echter te laten zien hoe goed wij Westerlingen toch wel niet zijn, worden dit soort huichelpraktijken bedreven. Zo zijn er meer voorbeelden. Ik ben er ziek van."
Vanachter zijn tekentafel begint Hermann met steeds driftiger armbewegingen te praten. "Vanaf het begin had ik door hoe leugenachtig de VN is. Al die kerels als Vance, Owen en Stoltenberg, ze hebben allemaal niets gedaan. Ze eten aan de zelfde tafel met nieuwe Hitlers als Milosevic en Karadzic en beloven iedere keer weer verbeteringen. Er is nooit echt geprobeerd de Serviërs te stoppen of terug te drijven. Intussen staan wel driehonderd kanonnen rondom Sarajevo. Het Westen kan vanuit de ruimte nummerborden van auto's lezen, maar blijft beweren dat ze niet precies weet waar die kanonnen staan. Als er dan weer een bom op de stad valt, weten ze zogenaamd niet welke partij die bom heeft afgevuurd. Kom nou, waarom zouden de Bosniërs op hun eigen stad schieten? Dan wordt gezegd, dat het een provocatie is om de Navo tot actie te bewegen. Wat een onzin. De Bosniërs weten allang dat er niet zal worden ingegrepen."

Is dat de boodschap die je met je nieuwe album uit wil dragen? Ingrijpen?

"Ik wil slechts uitdragen hoe walgelijk het allemaal is, meer niet. De oplossing lag helemaal in het begin. We hadden toen militair moeten ingrijpen. Er zijn duizenden onschuldige mensen vermoord en wij staan aan de zijkant uitvluchten te bedenken om niets te hoeven doen. We kunnen zogenaamd geen oorlog tegen al die gewapende bendes voeren. Dat is net zo iets als een politie-agent die niet achter een boef aan gaat, omdat die wel eens gevaarlijk kan zijn. De televisie staat bol van blah blah over mensenrechten hier en moraal daar. Het gaat echter allemaal om geld. In Koeweit viel wat te verdienen, daar is direct ingegrepen. In Bosnië gaat het net als in Ruanda, waar pas werd ingegrepen toen er al een half miljoen doden waren gevallen. In Burundi gaat hetzelfde gebeuren en wie doet er iets tegen? Ik kan er niet meer tegen. In Sarajevo worden mensen afgeslacht, maar wij hier in het Westen zijn de echte doden. Luister, iemand zei me eens iets dat me echt geraakt heeft: in Bosnië werden mensen afgeslacht, maar wij hier in het Westen zijn de echte doden. Wij zijn een dode beschaving. Wij zouden de wapens op moeten nemen, maar we doen niets."

Ik pak mijn geweer niet op om te gaan helpen.

"Ik zou het wel doen."

Maar je hebt het niet gedaan.

"Het zou stom zijn om alleen te gaan. Ze hebben niets aan een enkeling met een geweer. Er is meer nodig. Waar het mij in *Sarajevo Tango '92* om gaat, is dat er valse excuses worden aangewend om niet te gaan. Het boek is mijn schreeuw van afschuw."

Is de situatie in voormalig Joegoslavië niet te ingewikkeld om in één album te beschrijven?

Het geheim van de hond-mensen, door Hermanns zoon Yves Huppen

"Natuurlijk, maar ik beperk me dan ook tot Sarajevo. Zo ingewikkeld is die situatie niet. Er zijn mensen die worden omsingeld en meestal zonder water en elektriciteit zitten. Dan zijn er nog de kanonnen die op de mensen schieten en daar pas mee ophouden, wanneer de Serviërs er zin in hebben. Ik houd me niet met de politieke achtergronden van de oorlog bezig. Ik vertel in de eerste plaats een verhaal en dat verhaal is gemengd met de gruwelen van de situatie ter plekke."

Waar gaat het verhaal in Sarajevo Tango '92 *precies over?*

"Het handelt over een huurling die van een vrouw de opdracht krijgt haar dochtertje uit Sarajevo te halen, die daar woont bij haar Joegoslavische ex-man. Het verhaal over de huurling vormt de rode lijn van het verhaal. Uiteindelijk zal hij daarin slagen. Tegelijkertijd is het een beschrijving van de oorlog. Het is een zware aanklacht tegen de VN en onze zogenaamde democratische landen. Ik verpak mijn kritiek door hen belachelijk te maken: de blauwhelmen die voer ik op als Smurfen, president Clinton laat ik op zijn saxofoon een liedje spelen over democratie en moraal, VN-leiders laat ik dansen op een plaatje uit de tijd van de Spaanse burgeroorlog... *Sarajevo Tango '92* is een hard verhaal. Ik wil er echter geen melodrama van maken, zoals ik dat wel deed in mijn vorige strips. Het gevoel dat ik op de lezer wil overbrengen, moet worden

De gewraakte scène uit het *Jeremiah*-album *Simon is terug*

opgewekt zonder dat het expliciet in het verhaal naar voren wordt gebracht. Ik wil geen betraande ogen van een moeder met een dode baby laten zien. Bij de lezer moeten emoties los komen, niet bij de personages in de strip."

Is het nodig om de intrige van een kinderontvoering aan het verhaal toe te voegen? Is een schets van de omstandigheden, waarin de inwoners van Sarajevo moeten overleven niet meer dan voldoende?

"Zonder zo'n rode draad als die rond de huurling zou het verhaal geen ruggegraat hebben. Bovendien weet ik, dat ik ook lezers heb die de situatie in Sarajevo geen moer kan schelen. Je moet het overigens niet zien als een concessie aan een deel van mijn publiek: ik betwijfel of ik al mijn gedachten en gevoelens over het gebeuren in Joegoslavië wel goed in de strip tot uitdrukking kan brengen. Het is beter, om wat meer te bieden dan alleen verontwaardiging."

Het is de tweede keer dat je een one-shot maakt.

"Ja, eerder maakte ik al *Missié Vandisandi.* Daarin uitte ik ook kritiek, alleen kwam dat niet duidelijk tot uitdrukking omdat het niet over een concrete situatie ging. In *Missié Vandisandi* dreef ik weliswaar de spot met president Mobutu van Zaïre en nam ik tegelijkertijd het gedrag van de westerlingen in Afrika op de korrel. Dat de strip tevens een aanklacht tegen corruptie inhoudt, blijft echter onder de oppervlakte. Wij sluiten onze ogen voor het gedrag van die Afrikaanse dictators, door hen wapens te verkopen zonder ons druk te maken over wat ze ermee doen. We zeggen dat we ons niet in interne aangelegenheden kunnen mengen, maar eigenlijk is het voor ons alleen maar voordelig om dat niet te doen. Het geld komt tenslotte op onze banken terecht.
In *Missié Vandisandi* heb ik het voorzichtig aangedaan, in *Sarajevo Tango '92* zal ik dat echter zeker niet doen."

Had je met Missié Vandisandi *dan dezelfde bedoeling als met* Sarajevo Tango '92 *nu?*

"Jawel, maar ik had toen geen specifieke situatie voor ogen. Stel dat ik een verhaal zou willen maken over de neergang van Ruanda. Sommige Europese landen hebben die Hutu-milities geholpen aan wapens te komen, terwijl ze wisten wat ze van plan waren. In zo'n geval zou ik met journalisten moeten spreken die meer van de situatie afweten. Vanwege mijn vriend in Sarajevo, ligt dat met dit verhaal anders. Toen hij er nog zat, kreeg ik nieuws, dat andere mensen niet kregen."

Voordat we het de hele avond over Sarajevo Tango '92 *hebben, willen we je ook over je andere strips wat vragen stellen. Hoe kijk je bijvoorbeeld op* De torens van Schemerwoude *terug, nu je die serie hebt afgesloten?*

"Ik ben er tevreden over. Mensen die veel van de Middeleeuwen afweten, hebben me gezegd dat de strip die periode geloofwaardig weergeeft. Er bestaat echter niet veel documentatie over dat tijdperk. Ik moest me dus behelpen met wat ik te pakken kon krijgen. De rest heb ik zelf aangevuld. Misschien heb ik dat wel helemaal verkeerd gedaan, maar bij gebrek aan historische bronnen zal niemand dat kunnen aantonen. Veel dingen heb ik ook op de achtergrond gehouden, om er niet te gedetailleerd op in te hoeven gaan."

Je meeste verhalen spelen zich af in een ruwe of chaotische wereld: het Wilde Westen, de Middeleeuwen, de-wereld-na-de-bom, enzovoorts. Wat trekt je daarin aan?

"Ik ben gefascineerd door die werelden. Meestal ben ik inderdaad niet zo geïnteresseerd in een verhaal dat zich in onze dagelijkse wereld afspeelt. Ik houd van geschiedenis en van de natuur, niet van space-opera."

Zowel in Jeremiah *als in* De torens van Schemerwoude *zijn de hoofdpersonen nogal vlak. Jeremiah en Aymar zijn keurige modelhelden, op wie weinig valt aan te merken. Waarom zijn het van die grijze muizen?*

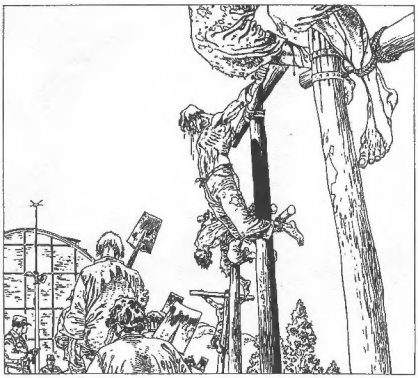

De nieuwste *Jeremiah, Ave Caesar*

"Dat geldt voor iedere hoofdpersoon van een stripserie. Het centrale personage is nooit zo kleurrijk als de mensen om hem heen. Met Kuifje zou je in het echt niet snel een borrel pakken, met Haddock wel. Het hoofdpersonage moet in elke omstandigheid voor al je lezers aanvaardbaar zijn. Hij moet een ideaal hebben en recht door zee zijn. De enige manier om wat kleur aan het geheel te geven, is door er iemand aan toe te voegen die zijn schaduwzijde weergeeft. De een heeft dan de padvinderseigenschappen en de ander de minder voorbeeldige trekjes. Daarom is het zo handig om met twee hoofdpersonen te werken.
Bij een one-shot ligt het anders. Daarin kan de hoofdpersoon wel een round character zijn. Het zou me echter de grootste moeite kosten om de hoofdpersoon uit *Missié Vandisandi,* Karl, als

TU SAIS... J'AI BEAUCOUP RÉFLÉCHI CES JOURS-CI...
À PROPOS DE NOTRE CHAMBRE.
...
D'ABORD NOUS PEINDRONS LES MURS EN GRIS CLAIR...
ENSUITE, LES BOISERIES EN BLANC. HÉ! ON DIRAIT QUE J'AI GROSSI...
POUR LES RIDEAUX, JE LES VOIS BLANCS AUSSI. C'EST TELLEMENT PLUS LUMINEUX.
ET PUIS J'AI VU CHEZ SIMPSON, UN JOLI POUF DE CUIR ROUGE À UN PRIX TRÈS RAISONN...
JÉRÉMIAH!... TOI, TU NE M'ÉCOUTES PAS. C'EST POURTANT SÉRIEUX CE QUE JE DIS.
Tramm 84

Een nooit eerder gepubliceerde pagina van *Jeremiah, Boomerang*

Schets voor de nieuwste *Torens van Schemerwoude*

hoofdpersoon voor een serie te gebruiken. Hij is te oud en er zit te weinig pit in. Hij is geschikt voor één verhaal of hooguit twee, maar niet meer."

Wist je al toen je aan De torens van Schemerwoude *begon, dat het een afgeronde serie van tien delen zou worden?*

"Ik wist dat het met tien of vijftien delen afgelopen zou zijn. Precies kun je dat nooit zeggen, want je moet een tijd lang met een serie bezig zijn om te ontdekken hoeveel stof voor nieuwe verhalen er nog in zit. Misschien had ik nog twee albums extra kunnen maken, maar ik was bang dat het me zou gaan vervelen. Weet je, voor mijn vak is volledige toewijding een vereiste. Je moet gedreven zijn. Op het moment dat het saai wordt, is striptekenen slavenarbeid. Dan ga ik nog liever de gevangenis in.
Van tevoren wist ik dat ik slechts een bepaalde tijd met *De torens van Schemerwoude* bezig wilde zijn. Ik wilde iets over de Middeleeuwen kwijt en dat is nu gebeurd. Ik heb het niet als langlopende serie opgezet. Vanaf het begin had ik in gedachten dat Aymar gaandeweg ouder zou worden en uiteindelijk sterft zonder zijn kasteel terug te zien. Toen ik eraan begon, zat het laatste deel eigenlijk al in mijn hoofd. Ik hoefde alleen nog de tussenliggende delen in te vullen."

Ben je nog wel gedreven bij het maken van Jeremiah? *Die serie loopt immers al veel langer dan* De torens van Schemerwoude.

"Bij *Jeremiah* voel ik de noodzaak er langzamerhand een einde aan te maken. Al kan dat nog wel een aantal jaren duren. Dan zal ik Jeremiah en Kurdy ouder laten worden. Oude avonturiers aan het begin van hun midlife-crisis, of zoiets. Daar valt nog heel wat interessants mee te doen. Zover is het echter nog niet."

Waarom mocht Aymar zijn kasteel niet terugzien?

"Dat kasteel is een universeel symbool. We zijn allemaal op zoek naar ons eigen kasteel. We hopen allemaal dat het morgen beter zal gaan. Het is als de wortel die je de ezel voorhoudt om hem te laten lopen. Als de wortel weg is, wil de ezel niet meer lopen. Als je zou weten hoe je leven er verder uitziet, heeft het geen zin meer nog door te gaan ook al zou dat leven nog zo mooi zijn. Het is beter je kasteel nooit te vinden."

Toch bereikt de held in een doorsnee verhaal altijd zijn doel.

"Maar zo is het leven niet. Als je één doel bereikt hebt, stel je je iets anders ten doel. Anders kun je niet leven. Het is als Sisyfus die tot in de eeuwigheid zijn rotsblok de helling op duwt."

De queeste van Aymar lijkt op de zoektocht naar de Heilige Graal van de ridders van de Ronde Tafel.

"Precies. Ons leven is een streven naar een doel. Je moet door blijven gaan. Ik zou best ieder jaar slechts één *Jeremiah* kunnen maken. De rest van het jaar kan ik dan op mijn lauweren rusten in mijn huisje in Zuid-Frankrijk. Ik zou nooit meer hoeven werken, ik zou mijn nek niet hoeven uitsteken om de Bosnische situatie aan te klagen. Zo wil ik echter niet leven.
Ik kan namelijk best problemen krijgen met *Sarajevo Tango '92*. Het zou me verbazen als mensen niet boos worden door de manier waarop ik de Serviërs en de blauwhelmen afschilder."

Heb je wel eens eerder problemen gehad door je werk?

"Nadat het *Jeremiah*-album *Simon is terug* was verschenen, kreeg ik veel boze brieven van psychiaters. De strip was gebaseerd op het ware gegeven van een moordenaar die door psychiaters genezen was verklaard en na zijn vrijlating verder ging met moorden. In de strip laat ik Kurdy zo'n vrijgelaten psychopaat dood schieten en diens psychiater erbij. Dat vonden ze niet leuk. Ze scholden me uit voor fascist. Volgens hen mag een geesteszieke nooit worden gedood. Ik vroeg hen op mijn beurt hoeveel van hun geesteszieken vrij zijn gelaten, om daarna weer aan het moorden te slaan. Daarop heb ik nooit antwoord gekregen."

Je bent blijkbaar vóór de doodstraf.

Het is een manier om mensen uit te schakelen, die werkelijk een groot gevaar voor anderen zijn gebleken. Een slechte jeugd is geen excuus voor een moord. Ook Beethoven had slechte ouders, maar daarom is hij nog geen misdadiger geworden.

Wat vind je ervan, wanneer je een fascist wordt genoemd?

"Ik ben inderdaad niet links. En gezien het aantal doden dat links sinds de Tweede Wereldoorlog op zijn naam heeft staan, schaam ik me daar helemaal niet voor. In China en de Sovjet-Unie zijn miljoenen mensen gestorven onder het communisme. Okee, in Chili zijn er ook tienduizenden vermoord onder een rechtse dictatuur. De meeste doden zijn echter gevallen door links.
Toch vind ik mezelf niet rechts. Beide kanten schrikken me af. Ik geloof niet in de mens. Hij is een beest. Volgens mij is er geen hoop voor de mensheid. Toch blijf ik tegen misstanden ageren. Misschien is dat wel de padvinder in mij."

Komt het fatalisme, dat uit je werk spreekt, voort uit je eigen pessimistische kijk op het leven?

"Ik houd niet van happy ends. Ik ben inderdaad pessimist, al zit ik niet treurend achter mijn tekentafel. Voor mij is de mensheid niet meer dan een hoop stront. Toch hou ik van mijn vrouw, van mijn zoon. Ik heb vrienden, als je ze zo kan noemen, waarmee ik soms naar de film ga, waarmee ik kan lachen. Als ik me echter niet meer bezig zou kunnen houden met mijn werk, zou ik me met mijn leven geen raad weten. Ik kan het niet verdragen steeds mensen om me heen te hebben."

Schets voor de nieuwste *Torens van Schemerwoude*

Even stokt de spraakwaterval. "Ik werk 's nachts tot laat door, omdat ik geen zin heb om naast mijn vrouw in bed te gaan liggen. Ik heb geen behoefte aan vakanties. Ik heb een huisje in Zuid-Frankrijk, waar ik in de zomer af en toe een een baantje trek in het zwembad, maar het merendeel van mijn tijd breng ik er tekenend door. Ik moet mijn tijd werkend door brengen. Ik kan niet tegen leegte. Het leven is kort. Voor mij bestaat alleen de drang tot werken, de drang gedachten om te zetten in beelden."

Dus voor jou geen pensioen met je 65ste?

"Ik wil dood gaan voordat ik niet meer in staat ben nog te werken.

Als ik op mijn 70ste niet meer kan tekenen, pleeg ik zelfmoord."

Meen je dat?

De auteur gaat achterover in zijn stoel zitten. "Misschien heb ik er de moed niet voor. Het is echter droeviger om te eindigen als een kreupele, oude man, dan om jonger dood te gaan. Voorlopig ben ik echter nog goed gezond en werk ik me kapot aan de inkleuring van mijn nieuwste album.
De nieuwste *Jeremiah, Avé Ceasar,* zal de laatste zijn die ik heb gemaakt met mijn oude techniek van zwart geïnkte tekeningen en inkleuring op een losse blauwdruk. Vanaf nu kleur ik al mijn strips direct in op de originelen. Het resultaat vind ik fantastisch. Het geeft me de zin nog jaren door te gaan."

Is Sarajevo Tango '92 *het eerste werk dat je rechtsreeks in kleur maakt?*

"Ja, en het ziet er veel beter uit dan al mijn vorige werk. En het gekke is, dat het me veel minder tijd kost. Het scheelt me een halve dag per pagina. Dat had ik niet verwacht toen ik ermee begon. Vanaf nu ziet mijn leven er anders uit." Hermann lacht. "Tot nu toe deed ik twee dagen over het tekenen van een pagina en had ik nog eens een halve dag nodig om de blauwdruk in te kleuren. Nu doe ik alles in twee dagen en het resultaat is nog beter ook. Ik kan het niet uitstaan, dat ik dit niet veel eerder heb ontdekt."

Schets voor de nieuwste *Torens van Schemerwoude*

Terug naar Jeremiah. *De serie is in de loop der jaren veranderd. In de vroegere delen trokken Kurdy en Jeremiah door een wereld waar ze geen grip op hadden. De latere delen zijn wat conventioneler verteld: ze komen ergens, lossen een probleem op en gaan weer verder.*

"Mmh. Er is wel meer humor in de verhalen gekomen. Ik weet echter niet of... Ze zeggen wel eens dat een auteur zijn hele leven het zelfde verhaal vertelt. Door steeds te variëren proberen ze hun verhaal te vervolmaken. Bij mij is dat eigenlijk ook het geval. Ik vertel zowel in *Jeremiah* als in *De torens van Schemerwoude* een verhaal van mannen die op weg zijn. Het zijn mannen die zich als het ware laten meevoeren op de wind en die leren te overleven. Onderweg komen ze anderen tegen. Dat is het."

Toch zijn je latere albums verschillend van je eerdere?

"Toen ik aan *Jeremiah* begon, stond ik nog erg onder invloed van Greg, die jarenlang mijn scenarist was. Ik denk dat in mijn latere albums de karakters van de personages beter worden uitgediept."

In tegenstelling tot eerdere delen waarin Jeremiah en Kurdy alleen geïnteresseerd zijn in overleven, lossen ze in latere delen de problemen ook daadwerkelijk op.

"Tja, ik kan ze niet altijd voor de problemen laten weglopen. Ik wil mezelf niet herhalen. Bovendien is Jeremiah in de loop der delen ouder en volwassener geworden. Hij is niet meer het naïeve jongetje uit het eerste deel.

Je zoon heeft een stripalbum gemaakt, Het geheim van de hond-mensen. *Wat was jouw aandeel hierin?*

"Mijn zoon heeft het scenario geschreven, de pagina-indeling bedacht en alles getekend. Het enige wat ik gedaan heb, is het inkten van de belangrijkste figuren en de lettering. En ik heb de eerste twee pagina's gekleurd, omdat hij hier nog geen ervaring mee had. Verder heeft hij alles zelf gedaan. Ik heb hem niet eens mogen adviseren bij het maken van het verhaal. Hij was dan ook beledigd dat de uitgever mijn naam ook op de kaft gezet heeft. Nu denkt iedereen dat ik het leeuwedeel van het werk gedaan heb." Hermann kijkt voor de derde keer opzichtig op zijn horloge. Het is half één in de nacht. De workaholic wil gaan slapen.

Paul van Gremberghen en Hans van Soest

Hermann wenst met Sarajevo Tango '92 zijn lezers te verrassen en staat daarom - helaas - niet toe, dat wij nu al illustraties uit dit komende album plaatsen. Jullie zullen dus nog even geduld moeten hebben.

Schets voor *Jeremiah, De gewetenloze erfgenamen*

Snapshots

Ik moet bekennen dat ik mij in deze bevrijdingszwangere tijden heb bezondigd aan het lezen van een stripje hier en daar. Het is natuurlijk te gek dat een rechtgeaarde Hollander zich aan dit soort beuzelarijen overgeeft, maar ik heb een excuus: de strip wordt politiek relevant.

Politiek correct is iets anders. Zelfs de perverseling Mike Diana heeft niet zo veel stof doen opwaaien als Dave Sim met **Reads**. Deze verhalenreeks (Cerebus nrs. 175-186, Sim/Gerhard, Aardvark/Vanaheim; $ 17) staat in de VS inmiddels bekend als *"The Mein Kampf of Comics"*. De Amerikaanse natie, toch al zo bekend om haar nuchtere gemoedsleven, keert zich unaniem af van Sim vanwege zijn vrouwonvriendelijke uitlatingen. Sim stelt "The Male Light" tegenover "The Female Void". De redelijke man wordt door de leeghoofdige vrouw belemmerd in zijn ontplooiing. Sim zegt het terecht te vinden dat vrouwen vroeger geen kiesrecht hadden en noemt hen *"zes voet lange bloedzuigers"*.
Collega-stripmakers en Sim's ex-vrouw Deni Loubert tonen zich geschokt. Loubert: *"Dave is erg bang voor emoties (...) [Hij lijkt op] iemand die in een donkere kast staat te roepen: 'Mama, laat me niet alleen'."* Als je deze en andere citaten leest, ben je opgelucht dat alle overige vertegenwoordigers van de Amerikaanse stripwereld fijne, volwassen, uitgebalanceerde mensen zijn.
Het blijft raadselachtig waar Sim eigenlijk mee bezig is. Het is naïef om te zeggen dat zijn argumenten uit de lucht zijn gegrepen. Hij voert ze echter door tot in het absurde en laat iedere nuancering achterwege. Als je begint te lezen denk je "Mja, mwah, hmmm". Enkele pagina's later wordt dit "Nou nou" en je eindigt in opperste verwarring.
"Reads *is typisch Dave,*" kwebbelen de geïnterviewden elkaar na, mevrouw Loubert voorop. Over ongenuanceerd gesproken. In de laatste afleveringen van *Cerebus* - en natuurlijk eerder in de serie - toont Sim een heel wat dieper en rijker geschakeerd inzicht in de man-vrouwrelatie. Dat werpt een ander licht op onze "vrouwenhater", die in *The Comics Journal 174* in SS-uniform werd afgebeeld.
Waarom zijn mensen die Gelijk hebben altijd zo onsympathiek? Ze weten het allemaal zo goed en tegen een zondebok is het altijd zo heerlijk schoppen. Die lol hebben ze toch maar aan Sim te danken.

Cerebus door Dave Sim

De huidige stand van de emancipatie in de westerse samenleving werd door mijn vriendin kernachtig samengevat: *"Als een vrouw zulke dingen over mannen schrijft is er niets aan de hand. Maar als een man zo over vrouwen schrijft, heb je de poppen aan het dansen."*

Slagroom

En dan Milo Manara! In de VS kwam begin dit jaar **The Art of Manara** uit. In juni volgt het met Hugo Pratt gemaakte **El Gaucho** (Trade Paperback; $ 39.95; in juli komt de hardcover-versie van $ 28.95). Een verhaal over de onafhankelijkheidsstrijd in Argentinië. In *The Comics Journal 174* geeft Frank Stack een aardige bespreking van het oeuvre van de door Fellini geïnspireerde Italiaan. Maar ook hier steekt het aloude presbyterianisme weer de kop op. Origineel werk, aldus Stack, maar de voluptueuze strips blijven wel wat aan de oppervlakte. *"Manara's levendige, sexy, originele verhalen vertonen een elegante maar pretentieloze vertelstijl."* En dat kan niet. Een verhaal moet een moraal hebben.
Bah! Puriteins gezwets! De verhalen van Manara zijn als een dot slagroom; een lekkere hap opgeklopte lucht. Stack vindt dit een tekortkoming. Integendeel: pretentieus en moralistisch schrijven is geen kunst. Manara ontstijgt dit niveau. Dat getuigt van een vrije geest.

Correct

Wel zeer politiek correct is **Judge Dredd**. Als je het voorafgaande

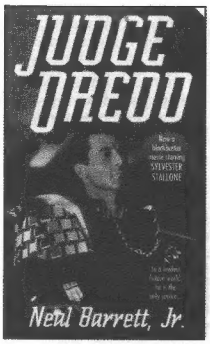

gaande leest vraag je je af of deze serie niet toch serieus is bedoeld. De langverwachte speelfilm over onze ultieme dienstklopper is een feit. In de hoofdrol niemand minder dan Sylvester Stallone. Als de Judge probeert Mega City One van het gespuis te zuiveren, krijgt hij als gevolg van een complot al zijn collega-rechters op zijn dak.
In de VS heeft de Dredd-koorts toegeslagen. **Judge Dredd: The Official Movie Adaptation** (DC; Helfer/Ezquerra, $ 5.95) is voorlopig slechts in de VS en Canada verkrijgbaar. Fans in de oude wereld moeten zich tevreden stellen met het filmverhaal in boekvorm door Neal Barret Jr. (Tor/St. Martins; $ 4.99) of met een van de door Titan Books gebundelde verhalenverzamelingen. Daar gaat-ie: **The Complete Judge Anderson** (Wagner/Grant/Ewins/Robertson/Kitson; $ 22.00), **Classic Judge Dredd** (Wagner/Bolland; $ 21.25), **The Complete Judge Caligula** (Wagner/Bolland/McMahon; $ 19.50), **The Complete Judge Dredd in Oz** (Wagner/Grant/Simpson/Dillon/McCarthy/Robertson; $ 24.00), **The Complete Judge Dredd in the Cursed Earth** (Mills/McMahon/Bolland; $ 21.95), **Judge Dredd and the Angel Gang** (Wagner/Grant/Ezquerra/McMahon/Smith; $ 23.50) of **Judge Dredd: The Complete Apocalypse War (Featuring Blockmania)** (Wagner/Grant/Ezquerra/McMahon; $ 24.00). *Eat your heart out, Schwarzenegger!* Dit bombardement zal raak zijn.
In de schaduw van dit geweld zijn er nog constante factoren in de stripwereld. **Concrete** is zo'n figuur waarop je kunt bouwen. De tot levende bunker omgevormde intellectueel bracht zijn schepper **Paul Chadwick** reeds de nodige prijzen met zijn filosofische

Concrete door Paul Chadwick

overpeinzingen. Hieruit blijkt maar weer dat ook niet in actie komen een kunst is, zoals Oblomov ons reeds leerde. In juli verschijnt bij Dark Horse **Concrete Complete Short Stories 1986-1989**, de eerste zestien verhalen ($ 15.95). Je kunt je betonverzameling aanvullen met **The Complete Concrete** ($ 24.95) en **Concrete: Fragile Creature** ($ 15.95); alledrie Trade Paperbacks.
Good old Will Eisner werkte twee jaar aan zijn nieuwe graphic novel **Dropsie Avenue: The Neighbourhood** (Kitchen Sink Press; $ 15.95). Het is het verhaal van de teloorgang van een oude buurt in de grote stad. Eisner: *"Het einde van een buurt wordt niet veroorzaakt door het verval van gebouwen maar door de bewegingen van mensen naar en van die buurt."* Als dat waar is, gloort er hoop voor talloze afbraakwijken in Nederland. Dat hangt volgens Eisner af van de tolerantie van de bewoners: *"De vijand is altijd de vreemdeling die het laatst is gearriveerd."* Met deze wijze les van de oude meester, hoe politiek correct ook, besluit ik graag deze episode.

Peter Boel

Acacialaan Jeroen de Leijer

In zijn tot atelier omgebouwde groentewinkel zit Jeroen de Leijer niet om creativiteit verlegen. De vitrines aan de gevels van zijn huis heeft hij opgefleurd met tekeningen van Elvis en een soort bordkartonnen kijkdoos van zijn stripheldin Eefje Wentelteefje.

„Toen ik in dit huis kwam wonen, was het een vreeselijk gezicht voor de buurt," *legt de 25-jarige Tilburger uit. De Leijer studeerde twee jaar geleden af in vrije grafiek aan de academie in Breda. Sinds de middelbare school tekent hij al stripjes.* „Toen stuurde ik werk op naar allerlei blaadjes. Met wat schoolkameraden heb ik zelfs nog een eigen blaadje uitgegeven, de *Wwrok*. Eigenlijk was dat meer een uit de hand gelopen schoolkrant, een soort alternatieve versie. De schoolkrant werd namelijk helemaal gecensureerd, zodat wat je geschreven had er nooit in kwam. Voor de lol zijn we toen zelf maar een blaadje begonnen. Dat verkochten we voor een gulden. Er kwamen ook zelfgemaakte strips in en zo. Ik maakte destijds nogal absurdistische strips, waar geen touw aan vast te knopen was." *Sinds vijf jaar tekent hij nu* Eefje Wentelteefje, *naar eigen zeggen zijn enige echte strip.* „Ik ben wel bezig geweest met andere strips, maar die zijn nooit uit de verf gekomen. Ik ben aan veel dingen begonnen, die ik nooit heb afgemaakt. Al wat ik voorheen deed, was dan ook eigenlijk oefening voor *Eefje Wentelteefje.* Daarin kan ik al mijn ideeën kwijt: al de figuren die ik bedenk kan ik er in op laten draven. De personages zijn heel herkenbaar. Ik heb ze als het ware zo van de straat gepikt. De karakters zijn voor mij echt gaan leven."

heb je alles bij je?
landenberstalf geld! schone onderbroek!
Nou! Succes! Tot Tot Tot!
Hoe laat begint de strip eigenlijk?
heb is alweer afgelopen

Het eerste boekje van Jeroens geesteskind Eefje werd in 1993 uitgegeven door uitgeverij Papieren Tijger. „Ik heb lang gezocht naar een uitgever," *vertelt De Leijer vanachter de houten tafel in de huiskamer, waar hij een map met oud werk doorbladert.* „Niemand wilde het echter hebben. Papieren Tijger geeft normaal gesproken bizarre dingen uit, zoals Russische poëzie met een cassettebandje. Het ligt dus niet in hun lijn strips uit te geven, maar ze hebben het wel gewaagd. Gelukkig verkoopt het goed. Het album had een oplage van 1000 exemplaren.
Die is nu bijna uitverkocht. Er komt zelfs een nieuw boekje aan. Ik weet alleen nog niet wanneer."
Eefje Wentelteefje *verschijnt ieder maand in* Zone 5300. *Daarnaast wordt de strip sinds een aantal weken iedere woensdag gepubliceerd op de jongerenpagina van het* Brabants Dagblad. *Iedere week een strookje van drie plaatjes.*
„Het is moeilijk iets gepubliceerd te krijgen. Dit met de krant heeft meer dan een jaar geduurd. Iedereen is huiverig voor nieuw werk."
De onbekendheid van De Leijers werk was niet de enige reden dat hij het moeilijk geplaatst kreeg. Ook de inhoud van zijn strips zorgde voor veel problemen. Jeroens manier om alledaagse dingen tot grap te verheffen, had tot gevolg dat veel mensen niet wisten wat ze met Eefje Wentelteefje *aan moesten.* „Ze vinden het een bizarre strip. Veel dingen in de strip blijven onderhuids, waardoor veel mensen de indruk krijgen dat er iets niet klopt. Ik teken echter over gewone dingen. Vaak zit er niet eens een grap in, of staat die ergens halverwege de pagina. Er gebeurt ook eigenlijk niets in mijn strip. Het is alleen heel warm, waardoor iedereen voortdurend loopt te zweten. Er zit echter geen bedoeling in of zo. Het is gewoon vermaak. Doordat het echter geen standaard humorstrip is, gaan mensen er toch van alles achter zoeken. De strip is in zwart-wit, dus zit er direct een underground-stigma op. Een criticus noemde Eefje zelfs een losbandig tienermeisje. Hij had het dus helemaal mis. Bij *Oor* werd de strip afgewezen, omdat *Eefje Wentelteefje* een te schokkend wereldbeeld zou bevatten. De lezer leest liever een humorstrip over kotsende mensen, waarvan hij weet wat hij ermee aan moet. Mijn strips zijn net iets te subtiel. Als je het boek uit hebt, bekruipt je het gevoel van: 'ja, dat was het dan'. Mensen gaan echt zoeken naar een diepere inhoud van *Eefje Wentelteefje.* Een lezer van het *Brabants Dagblad* beschuldigde me zelfs van vrouwonvriendelijkheid, omdat ze Wentel-teefje heet. Daar had ik dus nooit bij stil gestaan."

Naast zijn strip heeft Jeroen ideeën genoeg voor andere zaken. Zo maakte hij als afstudeerprojekt een serie grafieken over Elvis. Samen met een vriend heeft hij hieruit een reizend prentenkabinet samengesteld, waarmee ze door Nederland trekken. „Het is een tentoonstelling over Elvis. Je komt binnen in een soort houten tent, die eruit ziet als een mini-carrousel. Binnen krijg je van mij als suppoost een rondleiding langs 24 verschillende prenten van Elvis. In de zomermaanden zijn we overal op festivals gaan staan. Nu wil ik proberen om ermee naar Amerika te komen. Ik wilde iets doen met iets universeels als Elvis. Hij is hip. Iedereen kent hem. Mijn vriend is architectonisch ontwerper en hij heeft toen dat kabinet ontworpen. Ik had natuurlijk kunnen proberen mijn werk in galeries tentoongesteld te krijgen, maar meestal lukt dat toch niet en bovendien wil een galerie vijftig procent van de verkoopopbrengst. Ik wil mensen liever op straat met mijn werk confronteren. Dit jaar staan we van 16 tot en met 25 juni in Maastricht en van 15 tot en met 23 juli op de Gentse feesten.

Dit soort dingen vind ik leuk. Als kunstenaar zou je eigenlijk dingen moeten maken voor de eeuwigheid. Ik houd meer van consumptie. Die Elvis-prenten had ik ook in een museum kunnen hangen, maar dan wordt het zo beladen. Nu betalen mensen een knaak, gaan naar binnen en worden even geamuseerd. Dat spreekt me veel meer aan. Strips zijn ook consumptie. Als strips een harde kaft krijgen en veertig gulden kosten, hoeft het voor mij niet meer. Laatst hoorde ik van iemand die het *Eefje* -album voor een gulden op de rommelmarkt had gekocht. Dat vind ik goed. Na gebruik kan het worden weggegooid."
Naast deze projekten heeft Jeroen genoeg om handen. Zo heeft hij nog een poppenkastvoorstelling van Eefje, die je kunt bestellen voor al je feesten en partijen. „De poppen heb ik zelf gemaakt. Alle figuren uit de strip komen erin terug, zoals de moeder, professor Eierdopje en Hugo. Verder geef ik een keer per week ook nog een cursus striptekenen aan kinderen in Etten-Leur. En natuurlijk ben ik hard bezig aan het tweede album van *Eefje Wentelteefje.* Ideeën genoeg."

Hans van Soest

EEFJE WENTELTEEFJE
zeg henk...
hm
krant
kun jij het misschien even overnemen?
ik moet nogal nodig
ja... ehr
krant
hallo vriendjes ik... eh...
wacht even eh... uhr
hallo vriendjes
laat maar henk...
het hoeft al niet meer...
eh

De Wiroja's toosten op de toekomst

Wilbert Plijnaar (41), Robert van der Kroft (43) en Jan van Die (39) vormen al meer dan twintig jaar het trio de Wiroja's. Samen restylden ze met groot succes de toentertijd erg oubollig geworden kinderstrip Sjors en Sjimmie *tot een eigentijdse hit. Aanvankelijk tekende Robert de strip op scenario van Patty Klein. Plijnaar en Van Die waren indertijd al goed bevriend met Van der Kroft en zij zagen iedere week Kleins scenario op zijn bureau liggen. De twee verbaasden zich over het niet al te geweldige niveau van de pagina en begonnen zelf leukere grappen te verzinnen. Toen besloten ze het zelf maar te gaan doen.*
Zeven jaar geleden stopten de Wiroja's ermee. Sindsdien maken ze de meidenstrip Claire *voor het weekblad* Flair. *De albums geven ze zelf uit. Het zevende deel,* Puur natuur, *ligt inmiddels in de winkels. Weer een succes voor het drietal, dat - op signeersessies na - slechts één keer per jaar samenkomt. Dan is het feest voor de heren. Dit jaar vierden ze hun zogenoemde Wiroja-dag in een Antwerps café.* "Verf jij je haar nog steeds Robert?," *vraagt Wilbert bij het eerste biertje.* "Jan en ik worden tenslotte al aardig grijs." "Ja, ik misschien ook wel," *antwoordt de tekenaar. De stemming zit er al vroeg in.*

Wat doen jullie buiten de Wiroja's om?

WILBERT: Ik doe voornamelijk reclame: concepten en illustraties die niets met strips te maken hebben. Ook maak ik storyboards voor televisie-commercials en schilder ik decors voor die reclames. Verder maak ik al jaren voor de Melkunie het stripje *Hannibal,* dat op de pakjes schoolmelk staat. Ook ben ik de laatste vijf jaar bij studio Comic House bezig met tekenfilms. En per 10 april ga ik voor drie maanden naar Los Angeles. Ik heb er een baan aangeboden gekregen bij Warner Brothers. Daar ga ik aan avondvullende tekenfilms werken. Vanwege het gigantische commerciële succes van alle tekenfilms de laatste jaren, hebben ze een eigen studio voor lange tekenfilms opgezet. Ik ga er werken als story-editor. Ik zal me bezig houden met de scenario's en storyboards. Ze hebben nu zes films in voorproduktie, waarvan er uiteindelijk één in de bioscoop terecht moet komen.

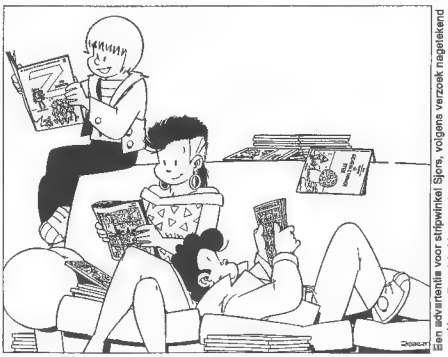

Een advertentie voor strijpwinkel Sjors, volgens verzoek nagetekend van Heinsmallez (zie Heinsmast).

Ik moet een contract ondertekenen dat ik gedurende de tijd dat ik voor Warner Brothers werk, niet langs mag gaan bij andere tekenfilmstudio's. Dat lijkt heel paranoïde, maar alle tekenfilmstudio's zijn op het moment naarstig op zoek naar talent. Disney is momenteel met acht produkties bezig. Don Bluth heeft drie films in produktie. Dream Works, de nieuwe onderneming van Spielberg en voormalig Disney-topman Katzenberg, is ook met verschillende dingen bezig. In totaal zijn er 25 avondvullende tekenfilms in de maak. Als je bedenkt dat er dat een paar jaar geleden nog maar vier per jaar waren, begrijp je wel dat ze nieuwe mensen nodig hebben. En ja, *The Lion King* heeft 980 miljoen dollar opgebracht. Sinds *The Little Mermaid* is de winst van iedere nieuwe Disney-film steeds verdubbeld. Animatiefilms zijn dus erg interessant.
JAN: Houd eens op, dan komen wij ook nog aan de beurt.
ROBERT: Ik speel gitaar en zing tweede stem in het pretpopbandje Zorro. Ik regel alle optredens. Het gaat op het moment erg goed. Onze eerste single ligt nu bij Gijs Staverman. Het is een nieuwe versie van Heleentje van Capelle's *Naar de speeltuin.* Sinds oktober vorig jaar geef ik *Zone 5300* uit. Op beurzen kwamen vroeger vaak mensen naar me toe met werk dat ze nergens in geplaatst konden krijgen. Dat vond ik frustrerend. Daarom ben ik in zee gegaan met de jongens achter het amateurblad *Barwoel* om een nieuw blad op de markt te brengen. We zijn met een heleboel nieuwe projecten bezig. Zo willen we een *Zone*-c.d. uitbrengen. Dan krijgen de abonnees in plaats van twaalf nummers per jaar, er elf en een c.d.

Een illustratie van Wilbert voor een folder over milieukeur

Love & Rockets door Hernandez

Op dat plaatje staat dan wat muziek, misschien een hoorspel en wat advertenties.

Hoe loopt het blad?

ROBERT: Er zit een stijgende lijn in de verkoop en het aantal abonnees. Het blad krijgt veel aandacht in de pers. Het gaat echt waanzinnig.

Waarom loopt Zone 5300 *wel en liepen ander bladen die zich op een ouder publiek richtten, zoals* De Toestand, *niet?*

ROBERT: Omdat ik er van het begin af aan veel geld in heb gestopt om de oplage hoog te houden. Daardoor is het blad overal te krijgen. De andere bladen lagen alleen bij stripwinkels. *Zone 5300* ligt in stationskiosken en juist niet alleen in stripspeciaalzaken. Het blad is bedoeld voor treinreizende studenten. Alle stripverzamelaars kunnen van mij de pot op. Ik heb al opmerkingen van hen gehoord dat bij een oplage van 6000 exemplaren het nog 35 jaar duurt voordat het wat waard wordt. Voor hen maak ik het blad niet. Ik wil gewoon een leuk stripblad maken. De prijs is zo laag mogelijk om de drempel laag te houden. Overigens is *Zone 5300* niet mijn eerste blad. Twintig jaar geleden was ik mede-oprichter van *De Vrije Balloen,* waarin ik geëxperimenteerd heb met allerlei verschillende tekenstijlen. Bij dat blad ben ik al snel opgestapt, omdat het pretenties had en ik niet.
WILBERT: Bladen als *De Toestand* en *Titanic* waren pretentieus en duur. Dit is gewoon een lekker Rotterdams blad: geen gelul, lekker lezen en dan gooi je het weg.

Jan, wat doe jij naast je Wiroja-werkzaamheden?

JAN: Ik maak een computertijdschrift, dat ik ook zelf uitgeef. Het zit momenteel aan het eind van zijn economische levensduur, want Commodore is failliet gegaan. Hierdoor zijn de computers waarover ik schrijf, binnenkort niet meer te koop. Ik heb dus wat anders moeten verzinnen. Ik kom nu met een nieuw blad op de markt voor de Macintosh, *MacFan.* Vanaf september moet het maandelijks verschijnen.
Op stripgebied doe ik verder weinig. Af en toe bekijk ik eens een scenario van een collega die om commentaar vraagt. Gerard Leever vraagt dat wel eens. Naast *Claire* heb ik eigenlijk alleen nog de scenario-activiteiten voor *Sjors en Sjimmie.*

Wat doen jullie nog met Sjors en Sjimmie?

JAN: De redactie van *SjoSji (voorheen* Sjors en Sjimmie Stripblad, *red.)* zoekt scenaristen voor de strip. Die krijgen van ons een briefing die wij helemaal aan het begin eens gemaakt hebben, over hoe het *Sjors en Sjimmie*-wereldje eruit moet zien, hoe de figuren eruit zien en hoe ze op elkaar moeten reageren. De meeste mensen schrijven niet de eerste keer al een bruikbaar verhaal. Als wij hun werk binnen krijgen, proberen we ze een zetje in de goede richting te geven. Soms wijzigen we dan dingen, of schrijven een nieuw einde aan het verhaal.
WILBERT: Sommigen kunnen hele leuke verhalen maken. Maar anderen, eh...

JAN: Ja, het probleem is vaak dat de mensen die nu scenario's schrijven voor *Sjors en Sjimmie,* zijn opgegroeid met onze verhalen. Soms moet je er bij hen uitslaan dat ze grappen van ons herhalen. Ze moeten hun blik juist richten op wat nieuw en actueel is.
WILBERT: Toen wij *Sjors en Sjimmie* maakten, was het altijd een strip die zich afspeelde in de alledaagse wereld. We speelden in op actuele trends onder de jeugd. Datzelfde doen we nu met *Claire,* maar dan met trends voor vrouwen. Kijk, wij hebben voor *Sjors en Sjimmie* al eens een grap gemaakt over bungy-jumping en dan heb je alle grappen die je over een bungy-jumper kunt maken al gemaakt: hij valt te pletter. Als je er dan een nieuw verhaal over wilt maken, moet je wel van ontzettend goede huize komen om nog een originele grap te bedenken.
Op het moment worden de meeste scenario's gemaakt door Evert Gerardts, Mars Gremmen en nog zo'n duizend onbekenden. Ruud Straatman en Peter de Wit hebben er vroeger ook een paar gemaakt. Het probleem van het vinden van goede scenaristen is, dat degenen die het echt goed kunnen hun grappen bewaren voor hun eigen werk. Mars zal er binnenkort ook wel mee stoppen.
ROBERT: Wat Wilbert en Jan doen voor de scenario's, doe ik voor de tekeningen. Nadat het bij hen geweest is, gaat het naar een tekenstudio in Spanje. De potloodschetsen komen dan naar mij. Ik geef aan wat veranderd moet worden. Vroeger werd het werk gedaan door drie tekenstudio's. Tegenwoordig is dat er nog maar één. Verder teken ik nog de voorkanten van de albums en van het blad, advertenties en bijkomstigheden als stickers. Eigenlijk teken ik alles behalve de strip.

Waarom houden jullie je er nog steeds zo intensief mee bezig? Liggen de rechten bij jullie?

ROBERT: Wij hebben de rechten over het uiterlijk van de figuren. De rechten over de naam Sjors en Sjimmie liggen echter bij Big Balloon. Wij maken ook uit welke verhalen er in de albums komen te staan en wat er op de voorkant komt.
WILBERT: Wij mogen de verhalen bewerken, zodat ze binnen het idioom passen dat wij destijds hebben geschapen. Wij hebben de

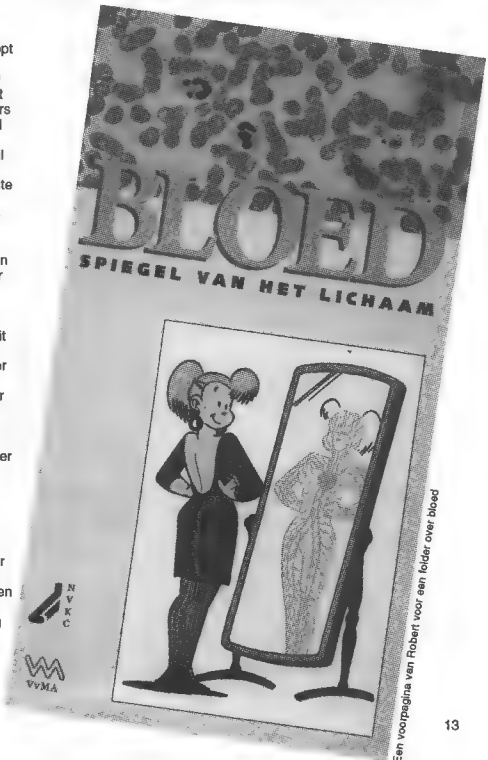

Een voorpagina van Robert voor een folder over bloed

strip ook wel overgenomen van iemand anders, maar toen voor ons Jan Steeman het deed, was het een andere strip. En hoewel veel veranderingen al zijn doorgevoerd onder Patty Klein, toch komen de belangrijkste veranderingen van Jan en mij. Daar hebben wij dan ook de rechten over.

JAN: De samenwerking is voor beide partijen voordelig. Het verkoopt goed.

WILBERT: Toen wij de serie overnamen, verkochten ze twee albums per jaar. Toen wij ermee stopten, waren dat er 90.000 en inmiddels verkopen ze ieder jaar 120.000 albums.

Waarom zijn jullie er dan mee gestopt?

WILBERT: Omdat we wel eens wat anders wilden.

En omdat jullie ruzie kregen met de redactie? Vonden ze jullie grappen niet ongepast voor een jeugdblad?

JAN: Dat verhaal gaat, maar het is niet waar. Wat er speelde, was dat de redactie door het succes van *Sjors en Sjimmie* meer materiaal wilde hebben. Meer materiaal gaat echter ten koste van de kwaliteit en daar hadden wij geen trek in. We hebben bovendien alledrie een leven naast de Wiroja's en dat wilden we niet opgeven voor een volledige dagtaak *Sjors en Sjimmie*. We hebben wel een beetje mot gehad, maar dat is normaal in zo'n situatie.

ROBERT: Ik doe drie dagen over een pagina en zij wilden op een gegeven moment zes pagina's per week. Dat ging niet, dus er moest een andere vorm gekozen worden.

WILBERT: We hebben altijd al veel met de redactie moeten discussiëren over onze grappen. Wij waren altijd op zoek naar het scherpst van de snede. En dan werd er door de redactie wel eens gezeurd over onderwerpen als naaktstranden of racisme, maar achteraf bleek dat altijd een storm in een glas water. Bij ons deden ze er moeilijk over en een jaar later stond het in elke strip. Toen wij *Sjors en Sjimmie* nog maakten, was het de meest toonaangevende strip in het blad. Nu is het eerder de meest kinderachtige. Mars probeert er in zijn scenario's wat aan te doen. Zo schreef hij een verhaal over Sjors en Sjimmie die een egeltje wilden lokken. Ze konden geen wormen opgraven, omdat de grond bevroren was. Dus fluistert Sjors wat bij Sjimmie in zijn oor, waarop deze antwoordt: "Maar dat moet jij doen. De jouwe is roze en anders werkt het niet." Op het volgende plaatje zie je Sjors - met zijn rug naar de lezer toe overigens, dus je ziet niets - met zijn jasje open, waarna het egeltje aan komt trippelen. Wij vonden het een leuke grap, maar de redactie van *SjoSji* vond het niet kunnen, omdat Sjors zijn snikkel liet zien. Je ziet niets, maar de suggestie is al erg genoeg. Toch staat in dat zelfde blad wel Franka die vier pagina's lang uit de bloes gaat, of Inspecteur Natjes met een grap over een gebruikte condoom van twee homoseksuelen. Dat kan dus allemaal wel en een grapje waarin alleen maar een snikkeltje gesuggereerd wordt, mag niet. Het argument van de redactie is dan, dat *Sjors en Sjimmie* door oude omaatjes wordt gekocht voor de kleinkinderen. Kortom, de grap mocht niet. Toen wij zelf de strip nog maakten, gingen we in zo'n geval meteen in staking, schreeuwden moord en brand en dreigden de hoofdredacteur te vermoorden. Nu hebben we zoiets van: "Stik maar met je *Sjors en Sjimmie*." We maken ons er nog steeds kwaad over, maar het is het allemaal niet meer waard. We hebben er afstand van genomen.

Dus jullie ontkennen het verhaal dat jullie ontslagen zijn na die grap over de gaskamers?

WILBERT: Dat heeft er niets mee te maken. Dat heeft toevallig als sensationeel verhaal in *Nieuwe Revu* gestaan, maar daar is geen ruzie over geweest. Iedereen stelt ons altijd die vraag en het is natuurlijk hartstikke leuk om over rellen te schrijven, maar we zijn niet met ruzie bij *Eppo Wordt Vervolgd* weggegaan. Die gaskamergrap zat toevallig aan het eind van onze samenwerking, maar had verder niets met die beëindiging te maken.

Als jullie nu zien wat er van Sjors en Sjimmie *is geworden, hebben jullie dan niet een beetje het gevoél dat jullie kindje is verkracht?*

WILBERT: Als wij deze hoge produktie zelf hadden moeten maken, hadden er ook veel mindere verhalen tussen gezeten. Als je ervoor kiest veel pagina's te publiceren, moet je dit op de koop toenemen.

De geaneureerde naaktstrandgrap van *Sjors en Sjimmie*

HE! WE ZIJNDEN TOCH NAAR HET STRAND ? JE MAAT OP WEG!
OBNONG MENSEN GAAN NAAR HET STRAND, MAAR BIOEN-TUINEN HEBBEN WE!
MAAKT-STRAND
HET MAAKT-STRAND ZIJN!
WIJ WACHTEN WEL IN DE AUTO OP JE!
ACH AMEL JE NIET AAN! HET IS HEERLIJK OM VAN TOP TOT TEEN BRUIN TE WORDEN!
ACHTERT OP! LUIT DE KLEREN EN DOE DIE BELACHELIJKE HANDDOEK WEG!
MAAR VAN ZIET EIGENLIJK DAT WE ONZE BIKINI AUT-TREKKEN.
OCH, WAT AARDIG DAT JULLIE ALLE SPULLEN WILLEN DRAGEN! MEESTAL BEN IK DE KLOS!
DIT KOST KRUIS JE PAS PROBLEMEN ALS WE ZE MOETEN HEEN BOGEN!
ZONDEN JULLIE EINDELIJK NIET EENS UIT HET WATER KOMEN ? VOLGENS DE BAGGERSTAT ZUN ER KNALLEN OP KOMST!
EN JE WEET KWALLEN ZUN ZOL OP PLANKTON ZIJN!
KLIK
ALS U HET GOED VINDT, LENEN WE EVEN UW AKKERPLUNK!
EN ALS U HET NIET GOED VINDT OOK!
DAAR! BOSJES!
BAH IK HAD NIET GEDACHT DAT DE JONGENS ZO PRESTIG WAREN.
GEKED!
HEEE! WE ZIJNDEN HIER DE HELE MIDDAG ZITTEN!
IK DENK HET NIET.
JAUKS!!
HA! DAT LAAT DE MEER OP
WIE GAAT ER NU MET Z'N BLOTE REET IN DE BRANDNETELS ZITTEN ?
ACH MENEER, ZE DEDEN HET MET OPZET!
62

Exclusief voor ZozoLala maakte Robert van der Kroft voor dit nummer een sensuele Claire-centerfold. Speciaal voor de liefhebbers van goede interviews, toch?

GROETEN UIT HOLLAND

Hrandeslooft

ADVERTENTIE

Wanneer u zich NU opgeeft voor onze US comics abonnementservice (wij importeren bijna alles! wekelijkse aanvoer per vliegtuig!) kunt u gebruik maken van onderstaande aanbiedingen!*

		Guideprijs:	Uw prijs:
Wolverine 1 (1983 Ltd.Series F.Miller)	NM/M	Hfl. 60,00	vijf gulden
Wolverine 2 (1983 Ltd.Series F.Miller)	NN/M	Hfl. 50,00	een gulden
Wolverine 3 (1983 Ltd.Series F.Miller)	NM/M	Hfl. 50,00	een gulden
Wolverine 4 (1983 Ltd.Series F.Miller)	NM/M	Hfl. 55,00	vijf gulden
Daredevil 169 (1979 2nd Frank Miller)	VF/NM	Hfl. 50,00	een gulden
Daredevil 160,161 (3rd, 4th F.Miller)	VF/NM	Hfl. 40,00	een gulden
Kitty & Wolverine 1-4,6, (1984) per set	NM/M	Hfl. 50,00	een gulden
Sandman 19 (error edition/zeldzaam)	NM/M	Hfl. 80,00	tien gulden
Shadow (1972/M.Kaluta) 1,2,3,4,6,	@ VF/NM	Hfl. 50/40,00	een gulden p/s
Swamp Thing (1972/Bernie Wrightson) 6,7,	@ VF/NM	Hfl. 40/30,00	een gulden p/s
X-Men/Teen Titans 1 (Marvel & DC Presents)	NM/M	Hfl. 34,00	een gulden

verder krijgt u Diamond Preview gratis
Advance Comics gratis
Marvel Catalogue gratis
DC Direct Currents gratis
Dark Horse Insider gratis
Comics Shop News gratis
Viz in News gratis
Kitchen Sink pipeline gratis
Wizard (optional) Hfl.3,95

plus 10% korting op onze back issues voorraad van plusminus 20.000 comics (Silver Age Marvels, 70's, 80's, Indies, DC, Image, Valiant, Manga etc. etc)

Bel, schrijf of fax voor nadere info. Wees er snel bij want er is voor deze aktie slechts een beperkt aantal comics (voor de eerste 200 abonnees) vrijgemaakt!

*slechts een aanbieding per klant bij minimaal tien maandelijkse series of het equivalent daarvan in maandelijkse bestellingen.

Henk Lie
The Comics & Manga Store
Geldersekade 94
1012 BM A'dam
tel:020-6245229 (uitsluitend na 19.00!)
fax:020-6224072

JAN: Toch vraag ik me wel eens af of het het offer waard is geweest. Ik vind dat ze een verkeerde beslissing hebben genomen. Ze hadden beter de kwaliteit van de een-paginagags kunnen houden. Ze hadden dan minder albums op de markt kunnen brengen, maar wel met een hogere gemiddelde kwaliteit.

WILBERT: Ja, dat zijn van die moeilijk controleerbare dingen. Het ligt ook aan de criteria die je aanwendt. Voor de uitgever heeft het aan zijn criteria voldaan. Er worden meer albums verkocht dan ooit.

Sjors en Sjimmie mochten niet naakt van de redactie van Eppo Wordt Vervolgd. *Claire mag wel naakt van de redactie van* Flair. *Zijn er andere dingen die bij dat blad niet mogen?*

JAN: Er zijn eens problemen geweest rond een grap over borstkanker. De pagina kwam binnen bij een redactrice die door knobbeltjes in haar borsten net een angstige periode achter de rug had. De grap viel dan ook slecht.

WILBERT: In principe kan alles. Het ligt er alleen aan hoe je het behandelt. In het begin vond ik *Sjors en Sjimmie* leuker om te doen. Je schrijft die grappen voor een twaalfjarig jongetje, dus wordt alles wat anarchistischer en schopperiger. Inmiddels vind ik de grappen voor *Sjors en Sjimmie* gemakkelijk oppervlakkig; ik schud ze nu zo uit mijn mouw. Voor *Claire* moet je wat meer graven naar een grap, het gaat wat dieper. We schrijven nu voor volwassen vrouwen over relatieproblemen en gevoelens. Het resultaat is rijker.

JAN: Toch zitten er in *Claire* ook veel slapstickachtige *Sjors en Sjimmie*-elementen. Er zijn echter duidelijk grappen die niet in *Sjors en Sjimmie* zouden passen. Het zijn strips voor twee verschillende doelgroepen, dat verschil uit zich in de onderwerpen.

ROBERT: We gingen aan het eind van onze *Sjors en Sjimmie*-periode al in de richting van *Claire.* Aan het eind speelde Sally meer en meer de hoofdrol. *Claire*-grap nummer 1 had eigenlijk net zo goed *Sjors en Sjimmie*-grap nummer 638 kunnen zijn.

Mag je in Flair *een grap maken over aids?*

WILBERT: Dat hebben we gedaan en dat heeft een geweldige rel veroorzaakt. De grap ging als volgt: Ricky zweet veel door het boksen en Claire wil wat aan die stank doen. Ze staan in een parfumwinkel en op Ricky worden veel verschillende geurtjes uitgeprobeerd, zodat hij uiteindelijk een uur in de wind stinkt. Die avond staat hij in de boksring en zijn tegenstander weigert tegen hem te vechten en zegt: "Iemand die zo ruikt, moet eerst een aids-test doen." Met andere woorden, wie zo ruikt is dus flikker en heeft dus aids. Een foute goser dus. Na publicatie van de grap kwamen een heleboel reacties bij het blad binnen. Wij begrepen toen dat de grap niet goed was overgekomen, hij was verkeerd verteld.

JAN: Voor de lezer is een uitspraak die een personage doet ook een uitspraak van de auteur. Zij dachten dat wij de zelfde foute mening hadden als Ricky's tegenstander.

WILBERT: Inderdaad. Wij hadden die foute vent van tevoren al duidelijk als een ontzettende klootzak moeten neerzetten. Hij had moeten zeggen: "Negers stinken naar zweet." Hierop had Claire aan Ricky gevraagd: "Wie is dat?" Ricky antwoordt: "Dat is mijn tegenstander," waarop Claire zegt: "Dan hoop ik dat je van hem wint." Toch zit ze in haar maag met de uitspraak en ze vraagt Ricky een geurtje op te doen, zodat zijn tegenstander niet meer kan zeggen dat hij stinkt. Ricky weigert, maar Claire giet stiekem wat van haar eigen damesparfum in Ricky's bokshandschoenen. Als Ricky dan in de ring komt te staan, kan je zijn tegenstander laten zeggen: "Flikkergeurtje, dus aids." Op deze manier had de grap wel gekund. Wij hebben ons echter niet gerealiseerd dat de lezers de grap niet zouden oppakken. Ik ben zelf flikker en ik heb die grap nota bene zelf bedacht. Achteraf begrijpen we wel dat we een fout hebben gemaakt. We moeten de grap nog steeds een keer herschrijven voor het album.

Hoe verkoopt Claire*?*

JAN: De albums worden gedrukt in een oplage van 30.000 exemplaren. Het eerste deel wordt nu herdrukt. We geven het zelf uit, wat een hoop geld scheelt.

Hoe zijn jullie bij Flair *terecht gekomen?*

WILBERT: Jan en ik schreven de strip *Omni* voor Jan Bosschaert, die ook voor *Flair* werkte. Als wij bij Jan op bezoek waren in

HEEFT IE DE HARMONICA-BIERS NOG MEEGEBRACHT, KLONGEL?
BLIJF ZITTEN DEZE WEEK GEMEDAARTJES IK!
-ALIK-VRIEZERTJES!
HIER ZIJN DE GEMEDAARTJES! IK HEB ZE UIT VOOR ALLIE DAT HET BLAD OPHAALT!
NIET OP TIJD!
DE DAG VAN DE BEDDEKUUR VOOR EEN HELP VOL BOTERBLOEMEN!
IK BEGIN HET GELOOF IK AL TE KRIJGEN..
HIHI!
GRAENA PRUTTEN WE GEN LATJE...
TOCHIE.. VAN DAT GELIEFDE MOET JE ZELFS NIJLEN!
HAPPIE
BERG!
... EN MET EEN GEBRAKEN BOCHOO IN ONZE VIJANDTOREL KOMPLEET!
GRIEK! GELUKKIG IS DE VIJANDIGE VLAKTIJ!
IK BEN EIGENLIJK N BEETJE OP DAT PERSEAMMA AFGEKEERD!
HET VERDIJNT SPONIET VAN DE HAK OF DE TAK OM DEKKE LUCHTJES MOBIELIJK TE MAKEN!
LATEN WE HEM MET ANDERS NET ZETTEN!
HUH? WEER N DE BOKSCHO! IK HOOP DAT IK HET VOLGENDE GELIEFTJE GEMOON IN HUIS HEB!
IK KIJEK NAAR EEN DOKUMENTAIRE OVER DE VERSCHRIKKINGEN VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG
KAN EEMAND DE GANG VAN DE DICHTDRAAIEN?!

De gaskamergrap van *Sjors en Sjimmie*

Antwerpen, gingen we wel eens mee naar de redactie als hij een tekening af ging leveren. De hoofdredacteur had een zoontje die fan was van *Sjors en Sjimmie* en hij vroeg ons of wij niet een strip voor zijn blad konden maken.
Aanvankelijk hadden we geen interesse. Niet lang daarna begonnen ze bij *Eppo Wordt Vervolgd* echter te zeuren om lange verhalen. Toen hebben we een plus een bij elkaar opgeteld en zijn voor *Flair* gaan werken.
ROBERT: Dat was ook de belangrijkste reden waarom we gestopt zijn met *Sjors en Sjimmie.* We konden direct aansluitend voor *Flair* gaan werken. Onlangs heb ik mijn duizendste weekaflevering getekend. Zonder tussenpozen heb ik duizend weken achter elkaar een gagstrip getekend. Eerst op scenario van Patty Klein en nu op die van Jan en Wilbert. Zelfs tijdens vakanties teken ik door: 637 *Sjors en Sjimmie*-pagina's en inmiddels al bijna 400 *Claire*-pagina's.
WILBERT: Volgens mij heb je hiermee een nieuw record gevestigd. Franquin of Jan Kruis hebben dit nooit gehaald zonder tussenpozen. Hulde.

Maakt strip nog een groot deel uit van jullie leven?

JAN: Voor Wilbert en mij betekent strip niet meer dan een halve dag per week. De rest van de week zijn we bezig met andere dingen. Robert steekt iets meer tijd in strips, maar ook hij is meer bezig met zijn andere leven, dé muziek.
WILBERT: We worden altijd aangesproken op onze stripwerkzaamheden. We zijn echter alledrie druk bezig met andere dingen en de toekomst. Dit interview zie ik als afsluiting van de eeuwige vragen over *Sjors en Sjimmie.* We maken die strip al zeven jaar niet meer!
Een paar jaar geleden gaf ik een interview aan *De Toestand.* De journalist zat me constant door te zagen over een belofte die ik volgens hem nog steeds had in te lossen op stripgebied. Toen dacht ik: "Wat nou belofte? Ik ben met andere dingen bezig die voor mij veel belangrijker zijn." We zijn alledrie bezig met de toekomst.
ROBERT: Daar drinken we op.

Jullie zien elkaar maar een keer per jaar. Hoe verloopt de samenwerking?

JAN: De een stuurt of faxt de ander een basisidee, waarop de ander weer moet reageren. Wie het eerst komt, wie het eerst maalt. Uiteindelijk rolt daar een pagina uit, die Wilbert uitschetst. Vervolgens gaat de pagina naar Robert. Soms krijgt hij vast drie plaatjes opgestuurd met de mededeling dat we nog niet weten hoe het verder gaat, maar dat 'ie maar vast moet beginnen.

Illustratiewerk van Robert voor een folder over bloed

ROBERT: Ik heb drie dagen nodig om de pagina te tekenen. Ik schets en inkt op het zelfde vel. In die drie dagen regel ik ook de inkleuring, vertaling *(Claire verschijnt ook in de Franstalige editie van Flair, red.)* en lettering.
WILBERT: We voelen elkaar door de jarenlange samenwerking zo goed aan, dat we elkaar niet vaak meer hoeven te zien. We hebben alledrie een druk leven, dus dat is wel prettig zo. De samenwerking loopt perfect. Vorig jaar had ik een periode van vier maanden, waarin ik geen enkel idee kon krijgen. Jan had toen het ene leuke

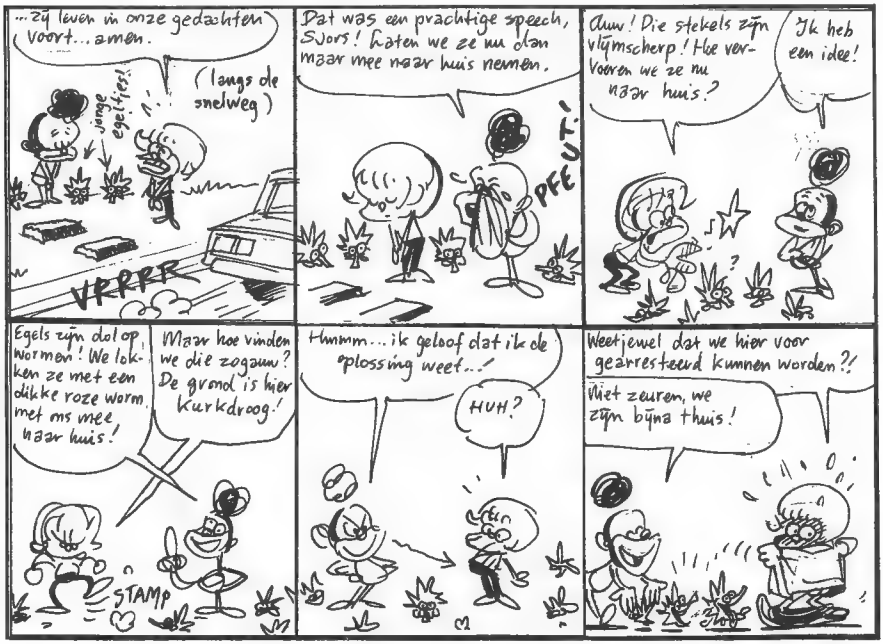
...zij leven in onze gedachten voort... amen.
(langs de snelweg)
jonge egeltjes!
VRRRR
Dat was een prachtige speech, Sjors! Laten we ze nu dan maar mee naar huis nemen.
PFF U!
Auw! Die stekels zijn vijfmscherp! Hoe ver-Vooren we ze nu naar huis?
Ik heb een idee!
Egels zijn dol op wormen! We lokken ze met een dikke roze worm mee naar huis!
Maar hoe vinden we die zogauw? De grond is hier kurkdroog!
STAMP
Hmmm... ik geloof dat ik de oplossing weet...!
HUH?
Weetjewel dat we hier voor gearresteerd kunnen worden?!
Niet zeuren, we zijn bijna thuis!
Het afgekeurde scenario van Mars voor *Sjors en Sjimmie*

idee na het andere. Daardoor is het toch een goede serie *Claire*-afleveringen geworden.
JAN: De meest vermoeiende periodes in onze samenwerking zijn die, waarin we allebei leuke ideeën hebben.

Levert dat problemen op?

JAN: We zijn elkaars klankbord. Als de een niet om andermans grap kan lachen, gebruiken we haar niet. We maken nogal eens ruzie over of we een bepaalde grap al eens eerder gemaakt hebben of niet.
WILBERT: Als je lang bij elkaar bent, krijg je, zoals Wim Sonneveld het zei: "Mijn vrouw is een mooi boek, maar ik heb het al uit." We zijn regelmatig op elkaar uitgekeken. Ik weet al wat Jan zal zeggen en hij weet dat van mij. Vroeger hadden we in periodes waarin we allebei leuke ideeën hadden, echt oorlog over wiens grap het zou worden. We hebben crises gehad, waarin we echt dachten dat we van tafel en bed zouden scheiden. Onze ego's botsen wel eens.
JAN: Er is zelfs een tijd geweest, dat ons contact via Robert liep, of dat we alleen schriftelijk met elkaar overlegden.
WILBERT: Inmiddels hebben we afgesproken dat als een van ons beiden een veto uitspreekt, we er niet meer drie dagen over door blijven gaan. Allebei hebben we grappen waarvan we vinden: "Dit is een geweldige grap, maar die klootzak wil er niet aan." In zo'n geval bewaar je de grap. Uit ervaring weten we inmiddels dat een afgekeurde grap later wel gebruikt kan worden.
JAN: Als zo'n ruzie een maand duurt, is het geen ramp. Je bent professioneel genoeg om door te gaan. Als ik het echter langere tijd niet naar mijn zin heb, houd ik er mee op. Vroeger hadden we ook vaak ruzie door de mensen die nog achter ons zitten in het proces, zoals Robert en de inkleurster. Soms wilde een mop niet en wilde ik een beslissing nemen, maar wilde Wilbert verder blijven zoeken. Robert heeft zeker een jaar lang zijn pagina minstens twee dagen te laat binnen gekregen. Toen overwoog hij ook om ermee te stoppen.
WILBERT: Jan en ik waren toen we begonnen elkaars beste vrienden. We trokken achttien uur per dag met elkaar op.
JAN: Niemand anders kon ons uitstaan.

Zijn jullie nog steeds vrienden?

WILBERT: We zijn ieder onze eigen weg in het leven gegaan.

Denk je, ondanks die periodes waarin het stroever loopt, nog lang door te gaan als Wiroja?

JAN: Vroeger ben ik leraar geweest. Toen ik daar geen zin meer in had, ben ik ermee gestopt. Al het plezier in strips maken weg is, stop ik daar ook mee. *(Robert en Wilbert knikken instemmend)* Voorlopig is het heel bevredigend om iets creatiefs als *Claire* te maken. Het is heerlijk als alles op zijn plaats valt.

Als je jullie albums doorbladert, valt op dat alle pagina's er hetzelfde uitzien. Ze zijn allemaal opgebouwd uit drie stroken van drie plaatjes en een vierde strook met twee of eventueel ook drie plaatjes.

WILBERT: De meeste pagina's zijn opgebouwd uit elf plaatjes. De grap valt op het tiende plaatje, waarna het elfde de grap afrondt. Het is een stijlvorm die we onszelf hebben opgelegd. Claire ziet er uit als een toneelstuk. Het is geen film waarbij de camera van perspectief wisselt of zo. Ik had vroeger altijd een vreselijke hekel aan die statische plaatjes bij *Sjors en Sjimmie*, dus toen we met *Claire* begonnen, schetste ik voor Robert pagina's vol close-ups en half-totalen om hem maar in een bepaalde richting te duwen. Inmiddels weet ik dat Robert er toch totalen van maakt.
ROBERT: Je zit bij *Claire* als het ware in de schouwburg en niet in de bioscoop. Op alle plaatjes staan de figuurtjes in zijn geheel. Zo komt de pagina beter over. De tekst is al onrustig genoeg.

Wanneer is een gag geslaagd?

WILBERT: We bedenken een sketch die we in één pagina stoppen. In de eerste drie plaatjes wordt de grap voorspeld. Rond plaatje vijf ligt een wending in de sketch. Het elfde plaatje is altijd een tijdsovergang met het tiende. Dat maakt de gag. In de constructie moet alles samenwerken om op het laatste plaatje in de lach te kunnen schieten.
Als we een idee krijgen, weten we snel genoeg of de grap geschikt is om haar binnen ons stramien van elf plaatjes te passen. Soms liggen Jan en ik in een deuk om een bepaalde grap, maar die is dan meer geschikt voor een cartoon. Helaas voor de grap, maar wij gaan haar niet opblazen tot een hele pagina.
JAN: We maken pulp. Het is heerlijk om mensen te zien lachen om je strips. We willen entertainen, meer niet.

Hoe houden jullie feeling met het Claire*-publiek? Jullie moeten constant inspelen op actuele dames-trends.*

WILBERT: In ieder interview zeggen we dat we wel een 14-jarig jongetje zijn geweest, maar nooit een 21-jarig meisje. Voor *Sjors en Sjimmie* hielden we feeling met de doelgroep door Jans werk als leraar op een middelbare school. Daarnaast woonde ik in een volksbuurt met veel jeugd. Voor *Claire* is het moeilijker.
JAN: Ik lees *Flair* en *Opzij*. Mijn partner vertelt wel eens iets bruikbaars over bijvoorbeeld een vriendin die jazzballet doet in het water. Dat breng ik dan in.

Jan, jij schreef Kanaal 13 *voor Gerard Leever. In die strip zaten een hoop schuine grappen die je niet in* Claire *kwijt kunt. Mis je dat niet?*

JAN: Die grappen kon ik overigens ook niet kwijt in *Sjors en Sjimmie*. Ik mis *Kanaal 13* vooral om het plezier dat we hadden bij het maken. Gerard is net zo gefixeerd op grote borsten als ik. Maar ja, we maakten de strip voor een jongensblad dat geleid werd door vrouwen. De serie werd gestopt nadat we de directeur aan de harde knoppen van een vrouw hadden laten voelen, wat granaten bleken te zijn. Na al die jaren geloof ik nog steeds in de serie. Ik denk dat

Illustratiewerk van Wilbert

hij ooit wel weer zal worden opgepakt. Maar misschien vindt Gerard het wel leuker om die klassieke avonturenverhalen van *Het Felix Flux-museum* te maken...

Op deze jaarlijkse bijeenkomst wilden jullie het hebben over de koers die Claire *het komende jaar zal varen. Gaat er wat veranderen in de serie?*

JAN: We zitten erover te denken om een nieuw personage op te voeren, waardoor een generatieverschil ontstaat: een oudere minnaar, een bejaarde of een kind. Van tevoren moet je echter goed inventariseren of je er meer dan één grap mee kunt maken. We hebben Claire een keer een baan gegeven bij de media. Dat is al snel een stille dood gestorven. Nu moeten we eerst duidelijk een plan uitstippelen, voordat we een verandering doorvoeren.
WILBERT: Je voegt als het ware een nieuw chemisch element toe aan de stof. Dan moeten de bestaande personen daarop reageren.
JAN: Maar nu gaan we weer gezellig doen. Kan die recorder uit?

Hans van Soest

Het onbewuste onbewuste van Mark Beyer

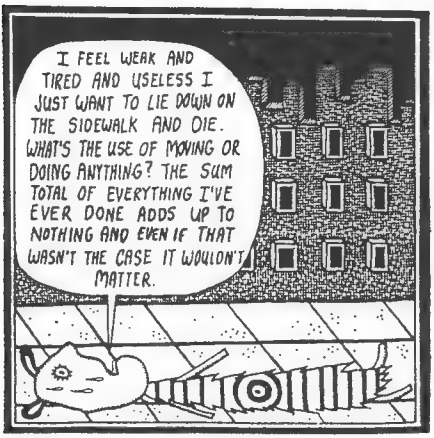
I FEEL WEAK AND TIRED AND USELESS I JUST WANT TO LIE DOWN ON THE SIDEWALK AND DIE. WHAT'S THE USE OF MOVING OR DOING ANYTHING? THE SUM TOTAL OF EVERYTHING I'VE EVER DONE ADDS UP TO NOTHING AND EVEN IF THAT WASN'T THE CASE IT WOULDN'T MATTER.

Wie eenmaal een strip of illustratie van de Amerikaan Mark Beyer (1950) heeft gezien, zal zijn werk daarna altijd in één oogopslag herkennen. Beyers stijl combineert de platte eenvoud van kindertekeningen met bizarre grote stads-fantasieën en een wrang gevoel voor humor. Zien is geloven. Titels als Agony, Dead stories *en* A disturbing evening *zijn al even sprekend als Beyers unieke, primitieve tekenstijl.*
Beyer lijkt een levende definitie van de term eigenzinnig. Niet toevallig kwam zijn werk goed tot zijn recht op de pagina's van Art Spiegelmans legendarische tijdschrift RAW, *dat de aandacht vestigde op zoveel vernieuwend grafisch werk in de jaren tachtig. Beyer was in vrijwel elke* RAW *van de partij, maar lijkt niet onder de indruk van de cult-status die hem dat opleverde.* "Bekend in Europa? Ach, misschien dat in elk land vijfentwintig mensen mijn werk kennen." *Omdat wij geloven dat dat wel meevalt, plaatsen wij dit gesprek met Mark Beyer. Het was een bizar interview, waarbij Beyer na een aantal valse starts verzuchtte:* "OK, I'll try to be professional." *Waarop, zoals gedurende het hele gesprek, Beyers ondefinieerbare lachje de ruimte vulde.*

Wanneer ben je begonnen met striptekenen?

Ik ben pas laat begonnen, zo rond mijn zeventiende. Strips kwamen nog later, op mijn vierentwintigste. Toen werkte ik al in die stijl. Ik hield wel van strips, maar dacht dat ik ze nooit zelf zou kunnen maken. Pas toen ik wat *underground-comix* onder ogen kreeg, bedacht ik dat ik het ook wel eens zou kunnen proberen. Zo ben ik begonnen, bij wijze van experiment. *It was fun, you know, I really enjoyed it.*
Aanvankelijk wilde ik films maken. Maar ik realiseerde me dat ik daar niet echt de goede persoonlijkheid voor had. *(lachje)* In mijn tienerjaren heb ik eens in mijn eentje een animatiefilmpje gemaakt, maar echt films maken zit er niet in. Dat kan ik niet. Strips zijn voor mij de perfecte oplossing. Net als film vertellen strips in beelden een verhaal, maar je kunt het tenminste in je eentje doen.

Je stijl is niet bepaald toegankelijk. Was het niet moeilijk om je strips gepubliceerd te krijgen?

Zoals ik al vertelde, ben ik begonnen met enkele strips als experiment. Die heb ik naar *Arcade (voorganger van* RAW *onder redaktie van Art Spiegelman, red.)* gestuurd, dat er gelijk eentje publiceerde. Dat was een van de eerste dingen die ik gemaakt had. Dus daar werd ik wel door aangemoedigd. Dat gold ook voor de goede reakties die ik kreeg van Bill Griffith en Robert Crumb, die mij een heel aardig kaartje stuurde.
Art Spiegelman ontmoette ik in 1976. *Arcade* was over de kop, Spiegelman kon zijn werk niet kwijt en woonde alleen in een klein apartement in New York. Je moet weten dat de zeventiger jaren een vreemde periode in de Verenigde Staten waren. Het ging bergafwaarts met de *underground comix* uit de jaren zestig en de weinige uitgevers die dat soort strips uitgaven wilden alleen nog maar bekende namen als Crumb en Gilbert Shelton publiceren. Tegelijkertijd raakten veel mensen geïnteresseerd in strips en begonnen ze zelf te maken, zonder dat ze een piek hadden waar ze hun strips kwijt konden. Ze konden alleen terecht bij enkele punkbladjes, die vaak ergens achterin één of twee kleine strips plaatsten. *RAW* was het enige blad dat zich volledig op dit soort strips richtte. En nu *RAW* gestopt is, zijn er verschillende mensen nieuwe tijdschriften begonnen, zoals *Snake Eyes* en *Rubber Blanket.*

Laten we het over je tekenstijl hebben. Werk je liever in kleur of zwart-wit?

Ik hou van beide, maar ik denk dat zwart-wit een aantrekkelijk soort puurheid en eenvoud heeft. *Something real basic about it.* Ik hou van de variatie in textuur en toon die zwart-wit te bieden heeft. Maar soms hou ik ook van kleur.
Ik ben autodidact. Ik heb zelfs niet op de kunstacademie gezeten. Ik denk dat ik meer pas in de traditie van *art brut (kunststroming geïnitieerd door Jean Dubuffet, die tegenover de gevestigde museumkunst de spontane expressie van kinderen en geesteszieken plaatste, red.).* Misschien. Ik bedoel, ik ben niet... gek of zo. *(lacht)* Maar op een bepaald niveau is mijn geest echt primitief, functioneert mijn brein op een heel primitieve wijze. Daar voel ik mij meer bij betrokken dan bij sommige mensen uit *RAW,* zoals Charles Burns of Gary Panther.

Voelde je je een uitzondering in RAW?

Misschien wel. In ieder geval anders dan de meeste mensen uit *RAW,* die ook meer traditioneel kunstonderwijs hebben gehad dan ik. Misschien dat ik dichter bij de *art brut* van Henry Darger uit *RAW* sta *(gepubliceerd in* RAW No. 2, Vol. 2, Required reading for the post-literate, *red.).* Henry Darger werkte als conciërge in een ziekenhuis. Hij huurde ergens een klein kamertje. Na zijn dood ontdekten ze in dat kamertje duizenden krankzinnige, complexe collages en verhalen waarin hij zijn obsessies voor het katholicisme, gemartelde kinderen, mythische demonen en het weer uitleefde.

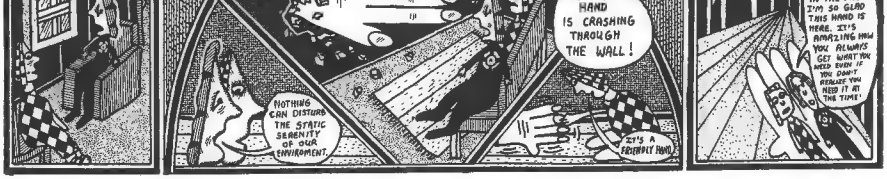
HERE WE SIT IN OUR CLEAN COMFORTABLE APARTMENT PERFECTLY CALM AND RELAXED.
AMY AND JORDAN
A GIANT HAND IS CRASHING THROUGH THE WALL!
NOTHING CAN DISTURB THE STATIC SERENITY OF OUR ENVIRONMENT.
IT'S A FRIENDLY HAND.
IT FEELS SO SECURE JUST TO LIE IN THE PALM. I'M SO GLAD THIS HAND IS HERE. IT'S AMAZING HOW YOU ALWAYS GET WHAT YOU NEED EVEN IF YOU DON'T REALIZE YOU NEED IT AT THE TIME!

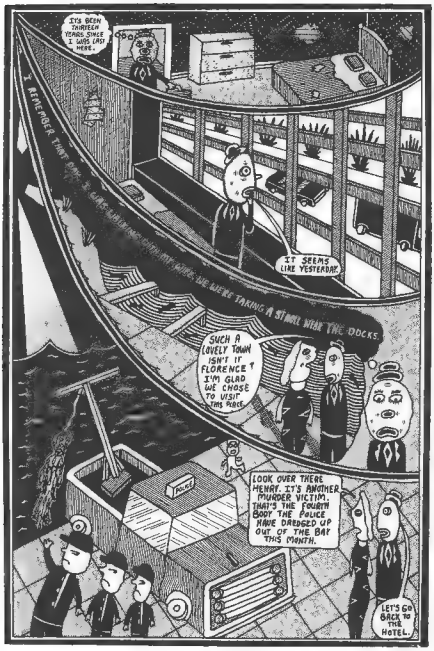
IT'S BEEN THIRTEEN YEARS SINCE I WAS LAST HERE.
I REMEMBER THAT DAY. I WAS SLEEPING ON MY MUM'S LAP AS WE WERE TAKING A STROLL NEAR THE DOCKS
IT SEEMS LIKE YESTERDAY.
SUCH A LOVELY TOWN ISN'T IT FLORENCE? I'M GLAD WE CHOSE TO VISIT THIS PLACE.
TAXI!
LOOK OVER THERE HENRY. IT'S ANOTHER MURDER VICTIM. THAT'S THE FOURTH BODY THE POLICE HAVE DREDGED UP OUT OF THE BAY THIS MONTH.
LET'S GO BACK TO THE HOTEL.

Waarom vergelijk je jezelf met hem? Op grafisch vlak lijkt er weinig overeenkomst.

Inderdaad. Maar ik denk dat Darger probeerde te werken in de stijl van kinderboeken. Zo ben ik ook min of meer begonnen.

Je tekenwerk ziet er ook kinderlijk uit.

It's just... It's the best I can do. Ik kan niet anders tekenen. Nu denk ik soms dat het misschien allemaal een grote vergissing is. Het is beperkt. Er is geen enkele reden waarom ik de rest van mijn leven in deze stijl zou doorgaan. Misschien moet ik toch maar naar de kunstacademie gaan en opnieuw beginnen. *(zuchtend)* Ik weet het niet.

Die overeenkomst met kindertekeningen gaat ook op voor de inhoud van je verhalen. Bijvoorbeeld de manier waarop je van het ene onderwerp naar het andere springt, of de vreemde overgangen die je tussen plaatjes aanbrengt.

Ja, maar ik probeer mijn eigen werk niet teveel te analyseren. Dat doe ik bewust: ik probeer mijn onbewuste onbewust te houden. *(lacht)* Ik probeer het intuïtief te houden. Als ik er teveel over nadenk, lukt het niet. Zo maak ik mijn verhalen. Soms verzin ik ze pas als de plaatjes al klaar zijn. Heel vaak doe ik ideeën op in dromen. Of liever: voordat ik ga slapen zeg ik tegen mezelf, dat ik wanneer ik wakker word een idee voor een strip moet hebben. Als ik me dat niet voorneem, lukt het niet.

Je verhalen zijn vaak heel duister.

Ik heb veel duistere gedachten, denk ik. Ik heb een erg zwart gevoel voor humor en een sombere levensvisie. *(lacht)* Maar ik kan om mezelf en mijn gedachten lachen.

Zie je ze als humoristische strips?

Ja, ik lach erom. Ik vind ze soms grappig. Ik neem het niet zo serieus. Maar soms zijn mijn strips gebaseerd op dingen die echt gebeurd zijn.

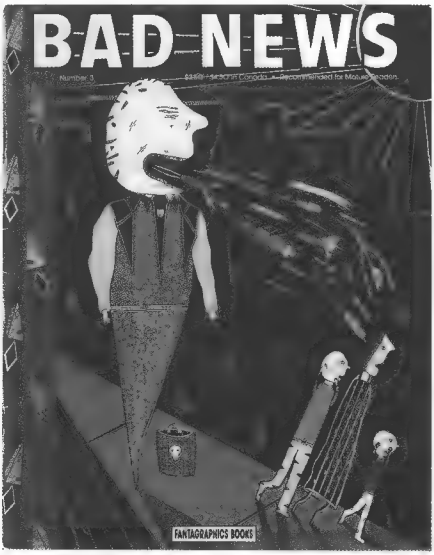

We vroegen het, omdat de hoofdpersonen uit je strip Amy and Jordan *nogal vaak sterven.*

Tja, ik weet het niet. Ik denk veel over deze dingen na, zoals de dood. *(lacht)*

Je vertelde ons dat je van het publiek nogal wat hate mail, *negatieve reakties op je werk krijgt. Dergelijke duistere onderwerpen lokken dat misschien ook wel uit?*

Misschien. Maar ik krijg meer en meer de indruk dat mensen mijn strips gewoon niet snappen. Ze begrijpen het niet, of ze houden er niet van, of beide. Ik krijg erg weinig goede brieven. Ik heb er eentje van een jonge filmregisseur uit Californië. *(lacht)* Hij heeft een film geregisseerd, *The living end*, een *gay movie*. Ik weet niet of die hier gedraaid heeft. Het was een erg deprimerende film. Maar het was een van de weinige goede brieven die ik ontvangen heb. *(lacht)* Toch bevalt het me ook wel. De *New York Press*, een van de kranten waarin mijn strips staan, heeft iets sympathieks. Het bevalt me dat die krant gratis is en dat je soms in New York daklozen ziet die er een grote stapel van hebben en er op slapen. Iedereen op de straat kan de *New York Press* meenemen en lezen, of weggooien, of er op pissen. Het heeft iets aangenaams, dat ik in New York over straat kan lopen en de pagina met mijn strip er op door de straten kan zien waaien. *(lacht)*

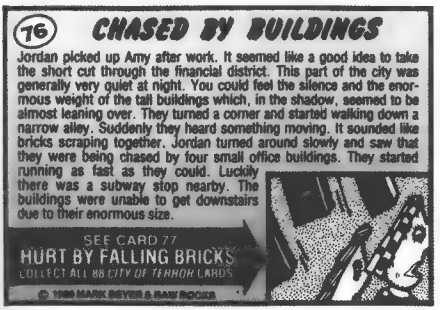
76
CHASED BY BUILDINGS
Jordan picked up Amy after work. It seemed like a good idea to take the short cut through the financial district. This part of the city was generally very quiet at night. You could feel the silence and the enormous weight of the tall buildings which, in the shadow, seemed to be almost leaning over. They turned a corner and started walking down a narrow alley. Suddenly they heard something moving. It sounded like bricks scraping together. Jordan turned around slowly and saw that they were being chased by four small office buildings. They started running as fast as they could. Luckily there was a subway stop nearby. The buildings were unable to get downstairs due to their enormous size.
SEE CARD 77
HURT BY FALLING BRICKS
COLLECT ALL 88 CITY OF TERROR CARDS
© 1988 MARK BEYER & RAW BOOKS

Bovenstaand artikel is gebaseerd op een interview van Bart Pinceel en Erik Lesire met Mark Beyer, dat eerder werd uitgezonden in het radioprogramma Het besloten land. Vertaling en bewerking: Toon Dohmen.

HET LAATSTE OORDEEL

Calypso (Balthus/Peeters)

Bij uitgeverij Casterman heeft de saneringswoede flink toegeslagen. Steeds minder strips die de uitgeverij in het Frans uitbrengt, krijgen een vertaling hier te lande. Dat *Calypso* nu vertaald in de winkels ligt, mag dan ook een klein wonder heten. Temeer daar de enige grote naam achter het album die van *Duistere Steden*-scenarist Benoît Peeters is. Het tekenwerk in *Calypso* is van de hand van de zo goed als onbekende Anne Balthus.
Hoe graag zou ik willen melden dat *Calypso* een geslaagde strip is, een ontroerend verhaal in oogstrelende beelden, dat de lezer verrast en bevredigd achterlaat. Dat uitgeverij Casterman een terechte en moedige beslissing nam door juist dit album uit te brengen. Maar helaas.

Balthus

Peeters is een vakkundig schrijver, die garant staat voor originele, zij het vaak wat stijf en afstandelijk uitgewerkte scenario's. In *Calypso* voert hij ons mee naar het Brussel van 1962, waar de openbare zwembaden getroffen worden door een reeks mysterieuze ongelukken. In een van die zwembaden werkt de jonge stagiaire Delphine Declerck aan een mozaïek van de Griekse godheid Calypso. Al gauw raakt zij in de ban van de geheimzinnige gebeurtenissen in het zwembad. Delphines activiteiten worden bezorgd gadegeslagen door de zwembaddirekteur, die zeer van haar gecharmeerd is. De typische Peeters-afstandelijkheid is duidelijk herkenbaar bij de uitwerking van de relatie tussen de oudere man en Delphine. Hun gevoelens worden enkel op een indirekte, verheven manier geuit, zodat de betrokkenheid van de lezer minimaal blijft. Het lijkt Peeters te gaan om Het Idee achter het verhaal, om de overeenkomst tussen beide geliefden en Calypso en haar onbereikbare beminde Odysseus en - op een algemener vlak - om de gelijkenis tussen mozaïek en stripverhaal.
Peeters afstandelijkheid is verteerbaar wanneer die uitdrukking vindt in fascinerende beelden. Anne Balthus is echter bij lange na geen François Schuiten. Op zich is dat niet zo verwonderlijk of erg, wat echter wel fataal is, is het feit dat ook haar beelden afstand scheppen. Balthus' personages leven niet, ze poseren in een statisch decor dat haar bestaan dankt aan de meetlat. Balthus' tekenstijl heeft sinds haar vorige album *Dolorès* weliswaar enige ontwikkeling doorgemaakt, toch komen haar tekeningen nog steeds te houterig over. Daar helpt geen aquareltint iets aan.
Afgezien van de mooie, fragmentarische openingsplaten valt er wat mij betreft dus weinig te genieten aan *Calypso*. Het siert Casterman dat ze een jonge stripmaakster als Balthus een kans geeft, maar je vraagt je werkelijk af waar de redakteuren van Casterman hun ogen hebben zitten. Onbegrijpelijk dat *Calypso* wel die kans krijgt, die een prachtige, vernieuwende Franstalige Casterman-strip als *Léon-la-came* van de jonge talenten De Crécy en Chomet moet ontberen. Kan iemand van Casterman dat nou eens uitleggen? *(Toon)*
Uitg. Casterman; ƒ 24,25/BF 450; 60 pl.; kleur; gekart.

Het geheim van de hond-mensen (Huppen/Hermann)

Zodra het circus haar tenten heeft opgezet, begint in het dorp een reeks inbraken en moorden. Het kost de plaatselijke inspecteur weinig moeite om de 'juiste' verbanden te leggen. Aangezien een belangrijke attraktie van het circus een *freak show* is, bestaande uit menselijke rariteiten, is het voor hem duidelijk dat de dader hier gezocht moet worden. De inspecteur besluit zich allereerst te wijden aan de inbraken. Een onlogische keus, zou je denken, maar in *Het geheim van de hond-mensen* heeft logica niet de eerste prioriteit. Bedenker en maker van dit alles is Yves Huppen, zoon van Hermann *'Jeremiah'* Huppen. Hermann zelf heeft zijn aandeel beperkt tot het inkten van de hoofdpersonen, het inkleuren van de eerste twee pagina's en het letteren van de Franse versie.
Yves heeft een surrealistisch verhaal geschreven, met als hoofdingrediënten absurdisme, humor en suspense. Een combinatie die zich moeilijk tot een samenhangend verhaal laat samensmeden, maar waarin hij toch is geslaagd. Het resultaat is een lugubere *commedia del'arte:* alle karakters zijn bizarre stereotypen, die enkel met zichzelf bezig zijn en onveranderlijk blijven, ondanks de gebeurtenissen en situaties om hen heen.
Zo verschillend als het scenario is in vergelijking met de scenario's van vader Hermann, zo gelijkend is het tekenwerk. Zelfs de ongeoefende striplezer zal in de tekeningen de hand van de meester herkennen. Ook wat pagina-indeling en verhaalopbouw betreft, valt de appel niet ver van de boom. Yves' tekeningen zijn echter minder gedetailleerd en minder verzorgd dan die van Hermann en kennen vaak geen achtergronden. Dat maakt zijn tekeningen luchtiger en zwieriger, waardoor ze goed passen bij de

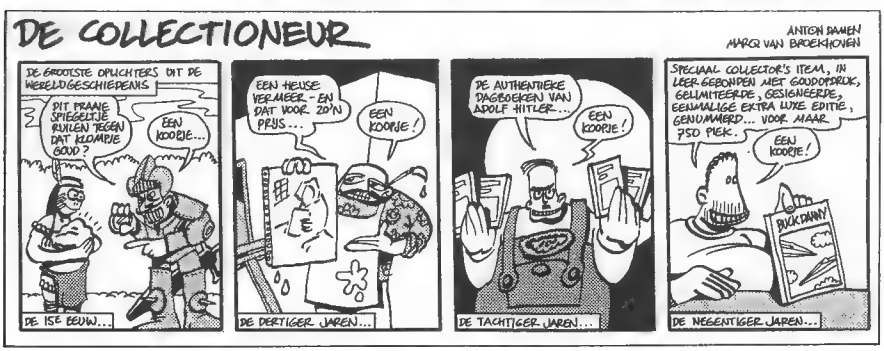
DE COLLECTIONEUR
ANTON RAMEN
MARC VAN BROEKHOVEN
DE GROOTSTE OPLICHTERS DIT DE WERELDGESCHIEDENIS
PIT PRAALJE SPIEGELTJE RUILEN TEGEN DAT KLOMPJE GOUD ?
EEN KOOPJE...
DE ISE EEUW...
EEN HELSE VERMEER - EN DAT VOOR ZO'N PRIJS...
EEN KOOPJE !
DE DERTIGER JAREN...
DE AUTHENTIEKE DAGBOEKEN VAN ADOLF HITLER...
EEN KOOPJE !
DE TACHTIGER JAREN...
SPECIAAL COLLECTOR'S ITEM, IN LEER GEBONDEN MET GOUDDRUK, GELIMITEERDE, GESIGNEERDE, EENMALIGE EXTRA LUXE EDITIE, GENUMMERD... VOOR MAAR 750 PIEK.
EEN KOOPJE !
DE NEGENTIGER JAREN...

onwerkelijke sfeer in het album.
Het album is moeilijk onder één noemer te brengen en daardoor ook moeilijk te beoordelen. Persoonlijk vond ik *Het geheim van de hondmensen* een origineel en intrigerend album en alleen daarom al de moeite van het lezen waard. Ik vermoed dat andere liefhebbers van surrealisme deze mening met mij zullen delen. *(Sigge)*

Uitg. Dupuis; ƒ 23,50; 52 pl., kleur, gekart.

Huppen

Ripley 1: Kota Base (Raven)

Lange tijd leek Erika Raven voor de strip verloren. Gebrek aan publikatiemogelijkheden frustreerde de stripmaakster dermate dat een met applaus gestarte tekencarrière een vroegtijdige dood leek te sterven. Morele steun van het thuisfront en een samenwerkingsverband met de stripwinkels Tistjen Dop en De Galliër deden echter plots weer in korte tijd twee publikaties het licht zien. Eind vorig jaar verscheen *Icebound* en kort geleden is *Kota Base* uitgegeven, het tweede deel in een reeks verhalen rond hoofdpersone Ripley.

Ripley is een helicopterpilote voor het Rode Kruis in Maleisië. Temidden van etnische en sociale onlusten vecht zij haar eigen ruzies uit met collega's. Indirekt leidt dit tijdens een reddingsaktie tot de dood van haar co-piloot, die om zijn lafheid sterk door haar wordt veracht. Op non-aktief gesteld en verscheurd door wroeging reist Ripley af naar Borneo.
De kwaliteit van het album kent naast sterke punten enige instabiliteit. Het scenario zit goed in elkaar, al lijkt het onwaarschijnlijk dat in een land als Maleisië een machthebber slechts bij toeval door de laatste helicopter uit een brandend ziekenhuis wordt gered. Het verhaal laat zich lezen als een klassiek stripavontuur, maar krijgt meerwaarde door de ontwikkeling van Ripleys personage. Aanvankelijk toont zij zich vooral een macha à la Franka, maar gaandeweg geven haar onbehouwen gedrag en vooral de worsteling met de dood van haar collega, haar karakter verrassende diepgang.
De genoemde instabiliteit zit vooral in het feit dat de tekeningen niet helemaal kunnen aansluiten bij het verhaal. Ravens stijl, die enigszins het midden houdt tussen het werk van William Vance en Chantal de Spiegeleer, oogt statisch en past daardoor te weinig bij het vlotte tempo van het verhaal. Het fijne pen- en penseelwerk levert regelmatig schitterende stillevens op, maar de aktiescènes ogen vaak stijf. Juist bij een scenario zoals Erika Raven dat schrijft, stoort het en hapert het leesritme. Zoals bij meer striptekenaars lijkt bij het inkten van de schetsen veel beweging verloren te gaan.
Dit alles doet niets af aan het feit dat Erika Raven een aanwinst blijft voor ons taalgebied, dat juist aan realistische strips een schrijnend gebrek heeft. Gelukkig heeft ze er, gezien de projekten die op stapel staan, weer zin in. *(Jef)*

Uitg. Studio Raven/Tistjen Dop/De Galliër; ƒ 23,90/BF 395; 45 pl.; zwart-wit; gekartonnerd.

Raven

O U D E N U M M E R S

38 DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULEMÉ, DORP IN DE RIVIER, KORT AMERIKAANS (24 PAG.) **39** SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **42** ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA, K.A. (24 PAG.) **44** GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS, K.A. (20 PAG.) **50** BOURGEON, LITTLE NEMO, STRYPTOGRAM, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPTEKENAARS, FELICITATIETEKENINGEN EN -STRIPS VAN 15 TEKENAARS, K.A., TELEFOONTOESTELTEKENSTIJLTEST (40 PAG.) **51** DAVE MCKEAN (20 PAG.) **53** MUNOZ, OPLOSSINGEN STRYPTOGRAM EN TTTT (20 PAG.) **54** SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM, K.A. (20 PAG.) **55** TORRES, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A. (20 PAG.) **56** PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME 91 (20 PAG.) **57** AKIRA, K.A., FRANSE VERZAMELALBUMS, LIAN ONG (20 PAG.) **58** LOISEL, SCHULTHEISS (16 PAG.) **61** ROSSI, WENSKAARTEN, TRADE PAPERBACKS (20 PAG.) **62** EEN KLEINE MOORD, RAIVES, STRIPDAGEN HAARLEM, BAUDOIN, RIVIÈRE II, ANGOULÊME '92, TORENS VAN SCHEMERWOUDE (32 PAG.) **63** HANS KRESSE, LEZERSENQUETE I, ERIC HEUVEL (24 PAG.) **64** ALOYS OOSTERWIJK, BRECCIA, VENANZI, SNAPSHOTS (16 PAG.) **66** DAVID LYTTLETON, MOEBIUS, DIRK STALLAERT, LOGOKWIZ, LEZERSENQUETE: UITGEVERIJEN, SNAPSHOTS (24 PAG.) **67** FRITZ VAN DEN HEUVEL, SNAPSHOTS (16 PAG.) **69** VROUWEN EN STRIPS, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '30, '40 EN '50, SNAPSHOTS (20 PAG.) **71** DICK MATENA, DELGADITO, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '80 TOT NU, SNAPSHOTS (24 PAG.) **72** TARDI, THE SANDMAN, DON LAWRENCE (16 PAG.) **73** BERT VAN DER MEIJ, DAVE MCKEAN, CEREBUS (20 PAG.) **74** MARCEL RUIJTERS, SNAPSHOTS, RICHARD CORBEN (20 PAG.) **75** STUDIO FUNNY FARM, AKTUELE INFORMATIE OVER DIVERSE STRIPMAKERS, RUDOLF KAHL, STRIP TOP 75, MAD LOVE & HET GELE TEKEN, STRYPTOGRAM, SNAPSHOTS, DE VROUW VAN DE TOVENAAR (40 PAG.) **76** INKTVIS PRUTDUKTIE, AL DAVISON, SNAPSHOTS, GUMMIBAH, PETER DE WIT (24 PAG.) **77** KRIJTLIJN, BENN, FLORIS OUDSHOORN, OPLOSSING STRYPTOGRAM, SNAPSHOTS (24 PAG.) **78** MARTIN LODEWIJK, SNAPSHOTS, SIGNED BY WAR, BEREND VONK (20 PAG.) **79** FRANK, SNAPSHOTS, ULLI BÜRER, GUIDO VAN DRIEL (20 PAG.) **80** VITTORIO GIARDINO, PETER BAGGE, SNAPSHOTS, MAAIKE HARTJES, MICHEL PLESSIX (24 PAG.)

ALLE NOG LEVERBARE **OUDE NUMMERS** VAN ZOZOLALA KOSTEN ƒ 4,00/BF 75 PER STUK. OOK NOG LEVERBAAR IS **ZOZOLALA KLASSIEK II**, EEN HERDRUK VAN DE NUMMERS 13 T/M 24 (ƒ 37,50/BF 680). BESTELLEN IS ALLEEN MOGELIJK DOOR OVERMAKING VAN HET TOTAALBEDRAG OP POSTBANK GIRO 3253937 (NEDERLAND) OF POSTGIROREKENING 000-1648405-84 (BELGIË) TEN NAME VAN STICHTING **ZET.EL** TE TILBURG, ONDER VERMELDING VAN DE GEWENSTE ARTIKELEN EN JE EIGEN ADRES.

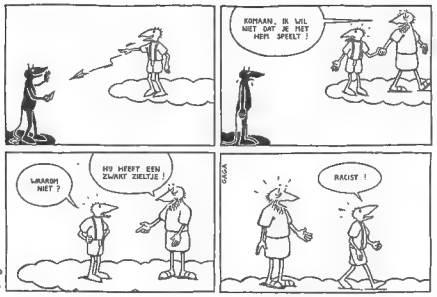

Gaga

Lieve hemel (Gaga)

'Waarschuwing, niet voor gelovige lezers', deze slimme verkoopslogan staat te lezen op de sticker waarvan de nieuwste uitgave van Wonderland-Half Vier-Productions, *Lieve hemel,* is voorzien. De uitgever had echter beter een andere leus kunnen bedenken, want veel van de grappen in dit album zijn onbegrijpelijk voor lezers zonder religieuze achtergrond. Neemt niet weg dat er voor diegenen die de kerk al lang hebben afgezworen, maar de catechismus nog niet zijn vergeten, veel te smullen valt.
Lieve hemel is een verzameling korte grappen over de hemel en de hel. Tekenaar Gaga (pseudoniem voor de 40-jarige Vlaming Walter Missoten) drijft in zijn stripjes en cartoons op scherpe wijze de spot met het katholieke geloof. Zo heeft Jezus in de hemel zijn eigen marketing- en adviesbureautje, komt de paus in de hel terecht en ontsteekt Maria Magdalena haar sigaret als een ware snol aan het vuur van de heilige geest. Deze originele vondsten worden hier en daar helaas afgewisseld met flauwe woordgrappen over Lazarus, Abraham en Job, die je in alle humorstrips over de hemel tegenkomt. Hierdoor is *Lieve hemel* niet het sterke album geworden dat het had kunnen zijn. Voor Gaga is *Lieve hemel* echter een debuut en waarschijnlijk had hij moeite een goede selectie te maken bij het samenstellen van een album. Aan de uitgever de taak ervoor te zorgen dat dit de volgende keer beter gaat, want *Lieve hemel* draagt genoeg elementen in zich om uit te groeien tot één goede en succesvolle humorstrip. Is die commerciële boodschap op de kaft ook niet meer nodig. *(Hans)*

Wonderland-Half Vier-Productions; ƒ 11,00/BF 195; 38 p.; zw.-w.

Boucq

ZEKER LEZEN

In de binnenlanden van het alledaagse (Boucq)
Achter de schermen van het paradijs (Boucq)
De pedagogie van het trottoir (Boucq)
Het vernuft van de grijze massa (Boucq)

Een man en een vrouw omhelzen elkaar tegen de achtergrond van een enorme waterval. Zoete vioolmuziek zwelt aan. Hij, type Rock Hudson, drukt zijn lippen tegen de hare. Zij, blond en welgeschapen, verdrinkt in het blauw van zijn ogen. Dan volgt *De Kus.* In de close-up waarin dit romantisch samenzijn zich onvermijdelijk voltrekt, valt zijn oog plots op haar schouder. Haar melkwitte huid draagt de overdadige weelde van een enorme, harige wrat. Even deinst de minnaar achteruit, ons een blik op zijn rijk begroeide borstkas gunnend. Dan neemt hij een besluit: met één guizige *love bite* is het harige gevaarte verdwenen. Niets staat het geluk van Alberto en Flora meer in de weg.
Welkom in de wonderlijke wereld van François Boucq. Herinner de lezers van zijn humoristische strips aan *De Kus*, *De Rebel*, of *Het Slagveld*, en met een brede glimlach om de lippen zullen zij vertellen om welke grap het gaat. Op zijn beste momenten weet Boucq herkenbare situaties zo op te blazen, dat zij daarna onuitwisbaar zijn stempel dragen. Het is zijn strips beslist aan te zien dat hij zijn carrière als tekenaar begon met het maken van karikaturen. Het uitvergroten van de typerende eigenschappen van personen, zo kenmerkend voor een goede karikatuur, weet Boucq doeltreffend te verwerken in zijn strips. De typetjes die hij op papier zet, zijn genadeloos. Dorre ambtenaren, wellustige sexbommen, brave kostschoolmeisjes, stoere body-builders, blauwe Smurfen, niemand wordt gespaard. Om het af te maken, zorgen de aquareltinten die Boucq zijn stripkarikaturen meegeeft voor een zo plastisch mogelijk resultaat. Zo geven in het boven geschetste verhaal de bloedrode tinten rond Alberto's lippen na de verwijdering van Flora's wrat *De Kus* net dat beetje extra.
Ook in zijn taalgebruik mag Boucq graag over de schreef gaan, zoals in deze lichtelijk overdreven beschrijving van reuzenschildpadden aan de leg: *"Uren verstrijken eer elke schildpad de ideale plek heeft gevonden, waar de incubatie van de eieren zich kan voltrekken - de fase van het loslaten... OPERATIE 'OVERLORD' IS VOLBRACHT. Enkele maanden later, ver van een vijandige natuur en vraatzuchtige vogels, zullen de eieren opengaan in de behaaglijke huizen - OH WONDER VAN HET LEVEN!"*
Niet alleen de mateloze overdrijving is typerend voor de humoristische verhalen van Boucq. Ook het principe achter de grappen is onveranderd hetzelfde. Steeds laat Boucq twee totaal verschillende werelden naadloos in elkaar over lopen, zodat een belachelijke situatie ontstaat. Alsof je met een lul op een drum slaat, inderdaad. De romantische film-setting van *De Kus* eindigt met Alberto's droom van een eigen frites-zaak. De reuzenschildpadden leggen hun eieren op het zelfde strand waarop weldoorvoede leden van de welvaartsstaat massaal liggen te zonnen. Het extreme contrast tussen beide samengevoegde werelden moet in de eerste plaats humoristische situaties opleveren. Het verhaal komt pas op de tweede plaats, waardoor dat vaak in de lucht blijft hangen en een nogal abrupt en gekunsteld einde kent. Zwelgen in de belachelijk extreme situatie die Boucq schetst, is echter altijd mogelijk.
Niet alle albums zijn even sterk. *Achter de schermen van het paradijs* is een bundeling van oud werk, waarin Boucq duidelijk nog zoekt naar een eigen vorm. Het niveau van de grappen is daardoor minder constant dan in de andere albums. Voor de rest bewijst Boucq dat het mogelijk is om zeer geslaagde humoristische strips te maken zonder terug te vallen op een reeks met bekende karakters en een vast formaat. Zo neemt hij als stripmaker een gedurfde en zeldzame positie in. Of om het Boucqiaans te stellen: *PHf@ouXHhahaha, aardling!* *(Toon)*

De humoristische verhalen van Boucq verschijnen bij uitgeverij Casterman. In de binnenlanden van het alledaagse en De pedagogie van het trottoir kosten ƒ 24,25/BF 450; Het vernuft van de grijze massa en Achter de schermen van het alledaagse ƒ 27,50/BF 510. Voor volgend jaar staat de vertaling van Les dents du recoin [De tanden van de haai] gepland, een lang verhaal waarin Fé Vandermugge, onversaagd vertegenwoordiger in verzekeringen, het opneemt tegen het onechte broertje van de haai uit Jaws. Bloedstollend leuk en leerzaam!

(advertentie)

le REPORTER

DAGBLAD VOOR STRIPMINNEND NEDERLAND - Nº 36 - VRIJDAG 26 MEI 1995

LES ÉDITIONS LAMBIEK - KERKSTRAAT 78 - 1017 GN AMSTERDAM TEL: 020 - 6267543 - FAX: 020 - 6206372

HANCO CASANOVA EXPERIMENTI-EXPO

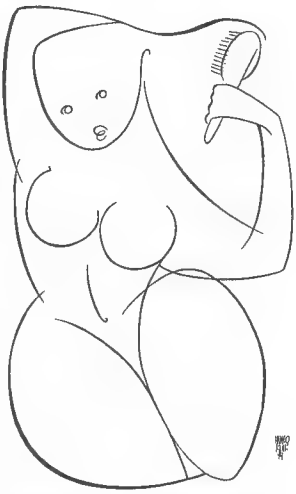

ZATERDAG 3 JUNI OPENT IN GALERIE Lambiek een tento van twaalf brandnieuwe prenten van **Hanco Kolk**. Geen gewone tekeningen; het zijn experimenten met de laatste vindingen op computerschildergebied. De resultaten zullen zonder twijfel opzienbarend zijn. En het hele werkproces wordt ter plekke uitgebreid toegelicht.

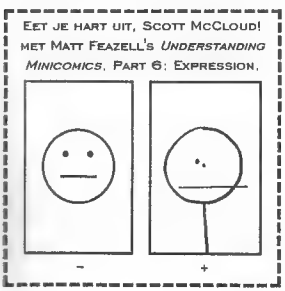

Het was kameraad/collega Aloys O. die op een goede dag wat zat te prutsen met de computer van de benedenbuurman. Hij vertaalde een eenvoudig potloodschetsje in voor de compu begrijpelijke ingelezen. En met een ingenieus beeldschermschilderprogramma toverde hij zijn potloodlijnen om in imitatie-houtskool, -acryl of -droge-naaldkerfsel en kon hij de voorstelling naar hartelust inkleuren, verknippen en -plakken. Het uitgeprinte resultaat spijkerde hij aan de studiomuur. "Dat wil ik ook!" blèrde Hanco.

Twaalf tekeningen maakte hij. Gewoon, ouderwets, met inkt en pen en penseel op papier. Zes prenten geïnspireerd op de mémoires van de achttiende -eeuwse avonturier **Casanova** - buitensporige avonturen met bedenkelijke geloofwaardigheidsgraad, dezer dagen het favoriete gespreksonderwerp in de *Plaatjesmakers*-studio's. Plus zes **damesportretten**, om bezoekers die de naam Casanova eventueel met andere zaken associëren niet teleur te stellen.

Met de hulp van een compukundige vormgever vervormt Kolk momenteel zijn haarscherpe zwart/wit penseelstreken tot veelkleurige, verrassende **eh... dingen**. Op groot formaat uitgeprint worden ze ingelijst in zachtglooiend bouwvakschuim met driedimensionaal goudkleurig speelgoedsoldaatjesmozaïek. Een omlijstende expositie probeert de hele werkwijze bovendien met voorbeelden voor leken te verklaren.

En mocht er nog iemand op zoek zijn naar een zeer exclusief wandversiersel: de Casanova-prenten worden in een extrêem beperkte oplage (twee stuks? drie?) ter verkoop aangeboden.

Met dit experiment vervolgt Kolk zijn ontdekkingstocht in tekentechniekenland. In zijn eerste twee veelgeprezen *Meccano*-albums probeerde hij plakplastic en vetkrijt+diapositieffilm uit als inkleurmethode. Wellicht rolt het derde *Meccano*-album tezijnertijd uit de compu.

***Kolk's compu-krabbels* vanaf 3 juni in galerie Lambiek, Amsterdam**

PRIKBORD

Zone 5300 lijkt ook de komende maanden als een trein te blijven lopen. Het succes van het blad levert volgens hoofdredacteur Tonio van Vugt een groot aanbod aan nieuw publikatiemateriaal op. Van het juni- en julinummer valt dan ook weer het nodige te verwachten. Het stripverhaal *Voor altijd samen, Sabine* van **Berend-Jan Vonk** heeft de redaktie geïnspireerd om van de *Zone*-editie van juni een themanummer over Freaks te maken. Naast de strip van Vonk gebeurt dat door een artikel over Jim Rose Circus Sideshow en een bijdrage over Freaks, geschreven en geïllustreerd door **Marcel Ruijters**. In het juninummer zal ook *Boer Jomen* van **Matthias Glessen** zijn come-back vieren. Een nieuw talent dat in een van de komende edities op zal duiken, is **Jan Grouwstra**. Wereldberoemd in Friesland, probeert hij met een Nederlandse vertaling van zijn strip *Alex* ook in de rest van het land door te breken.
Een ander voor ons onbekend talent is de Amerikaanse **Julie Doucet**. In juli zullen we in *Zone* met deze tekenares uit Seattle kennis kunnen maken.

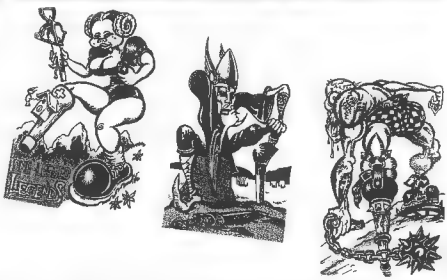

Ruijters

Ong

Het grote nieuws is echter dat in *Zone 5300* (het juninummer) de nieuwste strip van **Lian Ong** voorgepubliceerd zal worden. Het is nog niet duidelijk of het een integrale of gedeeltelijke voorpublikatie zal zijn, maar in juni zal in ieder geval het eerste hoofdstuk van het stripverhaal *Horizon* te lezen zijn. Te zijner tijd zal het album bij Griffioen Grafiek verschijnen. Hiermee lijkt eindelijk een einde te zijn gekomen aan de Marteigang van Kleine Lian. Lange tijd is zij aan het lijntje gehouden door uitgeverij Casterman om uiteindelijk min of meer doodgezwegen te worden. Griffioen Grafiek lijkt meer oog voor de kwaliteit van het verhaal te hebben en waagt zich er zelfs voor op het onzeker pad van de albumuitgeverij. JN

Inktvis Pretduktie

Marcel Ruijters blijft een bezig baasje. Bij Monguzzi verscheen van zijn hand een serie stickers onder de titel **One-legged Legends**. De plakplaatjes met bizarre figuren die allen hetzelfde lichamelijke gebrek delen zijn fraai getekend door Chris Crielaard en Marcel Ruijters. Voor ƒ 2,00 krijgt men een setje van 18 prentjes toegezonden. Bestellen is mogelijk door het bedrag over te maken op girorekening 6364905 ten name van Monguzzi in Sittard. JN

Overigens gaat het goed met **Marcel Ruijters.** Voortaan hoeft hij zijn strips niet meer in eigen beheer uit te geven. Hij heeft een contract aangeboden gekregen bij Geknipt Papier, de Belgische distributeur die waarschijnlijk voortaan het fonds van Oranje uit zal geven. Nog dit jaar zal het derde album van **Dr. Molotow** door Geknipt Papier in een Engelstalige versie op de markt worden gebracht. Het album zal onder meer worden verspreid in de Verenigde Staten. Ook het nieuwste *Dr. Molotow*-album zal bij deze uitgever verschijnen. De strip blijft zwart-wit, maar wordt wel gedrukt op beter papier. Bovendien worden de albums voortaan niet meer door een nietje bij elkaar gehouden, maar worden ze gelijmd.
„Griffioen Grafiek was ook geïnteresseerd in mijn albums en die wilde het wel in kleur uitgeven," aldus Ruijters. *„Ik had echter al contact met Geknipt Papier en achteraf vind ik dat niet erg. In kleur waren mijn albums namelijk vijf keer zo duur geworden en dan vervreemdt mijn werk van zijn publiek."* HvS

Pressibus is de naam van een piepkleine Franse uitgeverij, waar u wellicht nog nooit van gehoord hebt. Dat is niet verwonderlijk. Niet alleen bestaat ze nog geen vijf jaar, maar vooral: haar uitgaven kunnen enkel per post besteld worden. Het zal duidelijk zijn: Pressibus heeft niet echt commerciële doeleinden, maar wil vooral geïnteresseerden en gelijkgestemden bereiken. De uitgeverij legt zich toe op krantestrips van de jaren '50 en '60, die ze zoveel mogelijk onder het stof vandaan wil halen en waarvan ze de vaak getalenteerde maar miskende coryfeeën wat meer bekendheid wil schenken. Uitgangspunt is dat de krantenstrip in deze periode een absoluut hoogtepunt kende, maar dat daar amper nog iets over bekend is, tenzij bij enkele vergrijsde nostalgici of verstokte verzamelaars. Totnogtoe resulteerde dit in de publikatie van enerzijds enkele pareltjes uit die tijd, anderzijds een aantal bio-en bibliografische werkjes. Zo recentelijk nog *De Larifette à Janique Aimée: Catalogue encyclopédique des bandes horizontales françaises dans la presse adulte de 1946 1975.* Zoals de titel aangeeft, gaat het om een naslagwerk met een overzicht van alle auteurs die in voornoemde periode met origineel Franstalig werk in de Franse kranten gepubliceerd werden. Het lijstje bekende stripauteurs die volgens de katalogus ooit voor de kranten werkten, is bepaald indrukwekkend. **Craenhals, Forest, Gillon, Godard, Hergé, Jean-Pol, Rob-Vel, Uderzo, (Studio) Vandersteen, Weinberg, Will.** Bij de wat minder bekenden kunnen we nog noemen: **Ache, Bara, Calvo, Chéret, Declercq, Fahrer, Gaty, Gigi, Marijac, Pellos, Poïvet** en **Ribera**. Het werkje (nou ja, 960 pagina's, zij het op 1-strook formaat, zoals in de kranten) is zeer degelijk. Voor slechts FF 55 is dit gerust een koopje te noemen en een aanrader voor wie geïnteresseerd is in het (strip)verleden. Bommel-fanaten vragen zich natuurlijk al van de eerste regel van dit stukje af het toeval is dat de uitgeverij Pressibus heet. Wel neen. **Toonder** is in Frankrijk tientallen jaren in regionale kranten gepubliceerd, en Pressibus (naar de functionaris eerste klas Dorknoper) heeft zich statutair ook tot doel gesteld Toonder-liefhebbers aan hun trekken te laten komen, wat b.v. al een luxueus naslagwerk opleverde, *Marten Toonder, L'enchanteur au quotidien* (FF 238). Samen met de publikatie van een boek met onbekende strips en illustraties van de vroege **Uderzo**, *Les actualités 1950 - 1954* (FF 266), ongetwijfeld hét paradepaardje van dit interessante fonds(je). Voor meer informatie wende men zich tot: Pressibus, 141 Rue de la Fuye, 3700 Tours, Frankrijk. MK

Dat **Meccano** een van de betere strips is van de laatste jaren, is ook filmregisseur **Dick Maas** niet ontgaan. Hij heeft **Hanco Kolk** gevraagd zijn tweede *Meccano*-album *Gilette* om te bouwen tot **filmscenario.** Inmiddels is Hanco samen met Peter de Wit flink aan het schrijven geslagen. De verhaallijn van *Gilette* hebben ze behouden, maar veel scènes zijn geschrapt of herschreven. *„Het is erg leuk,"* belooft de trotse stripmaker. Of de life-actionfilm ook daadwerkelijk gemaakt zal worden, hangt af van het budget dat Maas voor het scenario bij elkaar kan sprokkelen. Aan de kwaliteit van het scenario zelf zal het niet liggen, lijkt ons. HvS

Rechtvaardigt het goede doel elke aankoop? Voor wie zelf wil oordelen, is **Multiple sores** te koop voor ƒ 8,50 (incl. verzendkosten). De Stichting MS Projekten geeft het stripboek uit om aan kinderen van ouders met MS uit te leggen wat de ziekte Multiple Sclerose inhoudt. Het boek probeert een zekere angst weg te nemen en wat grotere kennis bij te brengen omtrent de ziekte. *Multiple sores* is een gezamenlijk projekt van **Anneke van der Zande**, directeur van de stichting en zelf MS-patiënt en **Michiel de Jong**, student aan de Rotterdamse Kunstakademie en ook bekend van *From Beyond the Fridge*, die deze klus aannam als stage-opdracht. Het boek is alleen telefonisch te bestellen bij de Stichting: 01899-28964. KvW

IK MOEST WEER EENS BOODSCHAPPEN DOEN, VANDAAR....
EN JE MOEDER, LAG ZEKER WAAR ROOS UIT TE SNIJDEN!
HOE WANK MOET IK UITLEGGEN DAT ZE GEEN DROMEDARIS, MAAR DAT ZE ZIEK IS!
JA, DAT KAN JE WU WEL ZEGGEN, MAAR JE ZEGT NOOIT WELKE ZIEKTE! ZEKER DE SHERRY-ZIEKTE.
DAAT GAAT JE METS AAN, MICHAEL!
De Jong

De achtergronden van de strip en de ontstaansgeschiedenis van dit medium zijn in het Westen goed uitgeplozen, zelfs zozeer dat we denken dat de strip een produkt van de Westerse maatschappij is. Met de komst van manga's is het bij het grotere publiek inmiddels duidelijk dat er ook een Aziatische stripcultuur bestaat, die in produktiviteit het westen ver achter zich laat. Maar wat te denken van de Arabische wereld? Hoe belangrijk zijn strips daar en wat is hun rol binnen deze maatschappij?
De kans dat er antwoord op deze vraagt komt, is sinds kort een stuk groter. Met **Arab comic strips; Politics of an emerging mass culture** is er eindelijk een leesbaar werk over de populaire Arabische strip. Allen en Fedwa Douglas, wetenschappers aan de Universiteit van Indiana, hebben de Arabische stripverhalen als leidraad genomen om de waarden en normen van het Midden-Oosten te ontrafelen. Met behulp van hun eigen kollektie strips, die ze in de loop van hun carrière verzameld hebben, komen de belangrijkste aspecten van de Arabische strip rijk geïllustreerd aan bod.
De Arabische politiek is voor een groot gedeelte gebaseerd op helden (regeringsleiders), die een centralere rol spelen binnen de maatschappij dan in het Westen. Een comic met als hoofdpersoon premier Kok zal in Nederland nog lang op zich laten wachten. De Arabische leidersfiguren, van verlosser tot dictator, hebben de populair-propagandistische mogelijkheden van de strip ontdekt. Assad, president van Syrië speelt een vaderrol in een strip met Chinese invloeden qua tekenstijl. Saddam Hoessein is als jonge man te ontdekken in een verhaal dat niet geheel positief is, al is dat alleen voor de zeer kritische lezer te ontdekken die door de persoonsverheerlijking heen leest. De biografie van Nasser is van een andere orde. Nasser was zeer populair bij de Egyptische bevolking en de strip uit 1973 geeft op een realistische wijze een overzicht van zijn politieke leven.

De profeet spreekt

Strips binnen de Arabische wereld zijn over het algemeen verhalen met een missie. Er is een verhaal, politiek, maatschappelijk of godsdienstig, dat verteld moet worden aan een grotere groep. De fundamentalistische strip is zo'n comic met roeping. In *A day in the life of the Muslim child* zijn illustraties gebruikt die overeenkomst vertonen met de bijbelse stripverhalen die wij kennen. Een probleem is dat de islam het afbeelden van Mohammed en zijn profeten niet toestaat. Met creatieve oplossingen proberen de tekenaars zich hier uit te redden. Soms is een profeet een lichtflits, soms wordt er een verteller aan het woord gelaten. Gematigde stromingen komen ook aan bod en voor hun biedt de strip mogelijkheden om op humoristische, welhaast cartoon-achtige wijze de andere kant van het fundamentalisme te belichten.
Syrië neemt een aparte plaats in. De strips worden allen geproduceerd onder toezicht van de regeringspartij en dat levert een andere cultuur op dan in bijvoorbeeld Egypte, waar tekenaars naar believen het regime mogen bekritiseren.
In de Algerijnse strip heeft de Franse strip duidelijk zijn sporen nagelaten. Er zijn heel veel goede tekenaars en ook aan scenaristen was tot voor kort geen gebrek (de huidige situatie in Algerije zal een ander beeld geven, maar helaas zijn deze gegevens niet in het boek verwerkt). De meeste strips worden direkt in het Arabisch en Frans uitgegeven, helaas zonder rekening te houden met de grote verschillen tussen beide talen. Dit levert soms onlogische ballonteksten op.
Het jeugdtijdschrift *Májid* is het voorbeeld van een Arabische successtory op stripgebied. Met een oplage van ongeveer 175.000 exemplaren is dit het meest gelezen striptijdschrift in alle Arabische staten, met uitzondering van Syrië. Met behulp van het stripfiguurtje Zakiyya al-Dhakiyya (de schrandere) brengt het o.a. politiek, wetenschap en massavraagstukken onder de aandacht van de jonge lezer. Dat dit door een meisje wordt gedaan, is voor de Arabische cultuur bijzonder. Behalve illustraties werkt men binnen deze serie veelvuldig met foto's waarbij Zakiyya haar commentaar levert. *Arab comic strips* (Indiana University Press, 1994, ƒ 57,00, ISBN 0-253-20831-9) herbergt een schat aan informatie op het gebied van strips en geeft eindelijk meer inzicht in de Arabische (strip)cultuur. KvW

Zakiyya over de V.S.

Bij **SjoSji** is het de komende weken stilte voor **Storm**. Hoewel the Don nog niet helemaal klaar is met het tekenwerk, staat het begin van *De Genesis-formule* gepland voor nummer 15. Het heuglijke feit zal gevierd worden met gastoptredens van ons aller held in de vaste korte strip en rubrieken van het blad. Met *Franka* en *January Jones* moet de tijd goed door te komen zijn. Wanneer *Casper en Hobbes* weer terug komen, is nog steeds niet duidelijk. Vorig jaar september zijn de rechten wereldwijd overgegaan naar een ander agentschap. Blijkbaar werkt dat zeer stagnerend. Hoewel de rechten op de stroken en op de albumuitgaven los van elkaar staan, heeft de vertraagde uitgave van het derde Nederlandstalige *Casper en Hobbes*-album ook met deze eigendomsoverdracht te maken. JN

The One Essential Guide for Comic Book Fans Everywhere als ondertitel doet vermoeden dat de zóveelste produktie over superhelden de boekwinkel heeft bereikt. **The Comic Book** door Paul Sassienie mag bij een grotere bibliotheek en bij de geïnteresseerde leek echter best op tafel liggen. Dat er comics besproken worden, is duidelijk, maar behalve de superhelden komen ook titels als *Sandman* en *Bone* aan de orde. De auteur, een kenner, bespreekt zaken als het verzamelen, de juiste "verzorgingsmethode" voor deze kleine boekjes, alles in feite wat met comics te maken heeft. De geschiedenis van de comic, vanaf de jaren '30 tot en met de jaren '90, is door Sassienie toegankelijk opgeschreven. De auteur is een Engelsman en deze Britse uitgave geeft zowaar aandacht aan een aantal Engelse highlights, zoals *Dan Dare* en *Marvelman*. Het is een handboek met honderden goede afbeeldingen in kleur. De begrippenlijst is voor een ondeskundige lezer zeer handig. Dat een *"investor"* iemand is die comics koopt louter als investering, snapt zelfs de niet-striplezer. Nooit geweten echter wat *"boo-boo"* betekende: een term door die DC in de jaren '60 gebruikt om in hun brievencolumn een vergissing of fout te markeren. Behalve een uitgebreid auteursregister bevat het boek ook nog een complete bijlage van alle comic-titels. Tja,

oké, het is op de Engelstalige (Amerikaanse) markt gericht, maar als voorbeeld voor de Europese markt doet-ie het niet slecht. Voor ƒ 65,00 geeft Ebury dit boekwerk door (ISBN 0-09-178730-0). KvW

Inktvis Prutduktie

Het Felix Flux Museum zal niet meer in *SjoSji* verschijnen. Voor het geesteskind van Gerard Leever en Kees de Boer is een half jaar geleden al definitief het doek gevallen. Hoewel de verhalen bij de lezers van het blad een redelijke populariteit genoten, vielen de verkoopcijfers van de albums van het begin af aan tegen. Bovendien vond de redaktie de serie niet passen bij de vernieuwde vormgeving van het blad. Gerard Leever heeft nog pogingen ondernomen om de serie elders uitgegeven te krijgen, maar verder dan een uitgebreide synopsis van het vierde verhaal zal *Het Felix Flux Museum* niet meer komen. Leever doet echter wel en ziet niet om. Voor het *Suske en Wiske Weekblad* tekent hij op het ogenblik korte vier-paginaverhalen en is daar, volgens eigen zeggen, zeer tevreden mee. Sceptici kunnen zich door Gleever zelf laten overtuigen in zijn *Dagboek* in *Stripschrift*. JN

HALLO CHEX, VERTEL T EENS,
JA, WIJ VONDEN HET VERHAAL ERG GE-SLAAGD! LEUKE HUMOR EEN PE'MA PLOT MET VAART VERTELD! VOORZIEN MIJN COMPLIMENTEN!
FIJN, DUS WE KUNNEN AAN DE SLAG?
NEE NIET! WE HOETEN DE SERIE STOPPEN WEGENS TEGEN-VALLENDE ALBUM-VERKOOP!
Inck ONTSPG
GLEEVER sga II
MAAR ER IS NOG HOOP, ALS WE BINNEN EEN WEEK 25 LANDEN IN JE STRIP KUNNEN INTERESSEREN GAAN WE DOOR !

Gleevers dagboek

Dick Debartolo heeft al zijn ervaringen en andere belevenissen bij Mad op papier gekalkt. **Good days and mad (a hysterical/historical) tour behind the scenes at Mad Magazine**, is de toepasselijke titel van dit "epos" (ISBN 1-56025-077-1). Een groot gedeelte van het boek wordt ingenomen door de figuur (ook letterlijk) van Bill Gaines. Zijn werk, zijn humor, en de dood van Gaines worden uitvoerig behandeld. Nieuwsgierig naar de begrafenis van Bill en bijbehorend In Memoriam van De Bartolo? Voor ongeveer ƒ 45,00 weet je meer. Alleen voor wie *mad about Mad* is. KvW

AGENDA

Tot 18 juni is in het **Belgisch Centrum van het Beeldverhaal** nog de tentoonstelling van het werk van **Will** *(Baard en Kale, Isabelle, De 27ste letter)* te zien. **20 Juni** volgt dan de tentoonstelling waar het hele gezin op heeft zitten wachten: **Suske en Wiske zijn 50.** U komt alles te weten over *Suske en Wiske* en de ontwikkeling van Willy tot Studio Vandersteen. **Tot 1 oktober** kunnen de massa's naar het B.C.B. aan de Zandstraat 20 te Brussel (tel. 02 - 219 19 80).

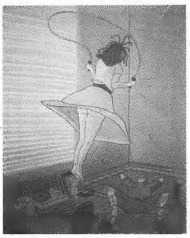

Van Driel

Stripmaker **Guido van Driel** *(Vis aan de wand)* heeft zijn wortels in het "officiële" kunstcircuit. Waar dat toe heeft geleid, is **tot 30 juni** te zien in **Grand-Café Orakel**, te vinden aan het Spui 173 te **Den Haag**. Het persbericht belooft *"schilderijen en grafiek"*.

Het **Stripdocumentatiecentrum** van de bibliotheek van **Rotterdam** biedt **t/m 10 juni** een overzichtstentoonstelling van de Britse tekenaar **Carl Giles**. Giles is vooral bekend door zijn tekenwerk voor het Britse dagblad *Daily Express* tijdens WO II. **15 Juni t/m 15 september** loopt in de grote tentoonstellingshal pal bij de ingang een grote **Suske en Wiske tentoonstelling** vergelijkbaar met die in het B.C.B. in Brussel. Het geheel wordt **16 september** afgesloten met een grote **Suske & Wiske-dag** met een veiling, ruilbeurs en meerdere signerende tekenaars uit het *S & W Weekblad*. **8 juli** bestaat het Stripdocumentatiecentrum vijf jaar en is het tijd voor een feestje. Kan dat toepasselijker dan met een tentoonstelling van Rotterdams trots, *Zone 5300?* De strips & curiosa van de *Zone*-bewoners zijn te zien **tot eind augustus**. Op de feestdag zelf is bovendien een aantal Rotterdammers lijfelijk aanwezig te zamen met enkele andere bekende en signerende Nederlandse stripmakers.

Over *Zone 5300* is nog meer te melden. **Vrijdag 9 juni** verruimt *Zone* de begrippen *strips & curiosa* tot een avondvullend **Zone-feest** in de kelder van **Nighttown**. Te zien zijn o.a. de bandjes van Robert van der Kroft (Zorro), Berend Vonk (Sufgerukte Wallies) en diverse live-columnisten. Nighttown vind je aan de Westkruiskade in - waar anders - Rotterdam.

Dordrecht maakt zich dit jaar weer op voor het **Stripfestijn op het Scheffersplein.** Op dit marktplein in het hartje van de schilderachtige, oude stad zullen **25 juni** traditiegetrouw verscheidene stands op de boekenbeurs te vinden zijn. Ook *ZozoLala* is van de partij. Onder de aanwezige tekenaars bevinden zich: Hanco Kolk, Peter de Wit, Peter Pontiac, Joost Swarte, Windig en De Jong, Bert van der Meij, Guido van Driel, *Haagse Harrie*-tekenaar Marnix Rueb, Robert van der Kroft, Christian Verhaeghe, Dany en een forse afvaardiging van de auteurs van *Zone 5300,* zoals Marcel Ruijters, Jeroen Steehouwer en Typex. Genoeg te zien dus.
Omdat organisator stripwinkel Sjors dit jaar twintig jaar haar twintigste verjaardag viert, zal tijdens het stripfestijn een luxe set tinnen *Sjors en Sjimmie*-sierdoppen worden gepresenteerd, waarmee je je wijnfles kunt afsluiten. Het ontwerp is van Frans Piët. Ook leuk is de zeefdruk die uitgeverij Sherpa speciaal voor die dag heeft laten maken door Marcel Ruijters en Inktvis Prutduktie. Het leuke aan de prent is, dat hij nog moet worden afgemaakt door de heren tekenaars. Voor ongeveer 40 gulden krijg je de zeefdruk in je bezit en maken de twee de prent ter plekke voor je af.
Verder kunnen de bezoekers in Dordrecht zich ondermeer vermaken met een optreden van het folkbandje van Martin Lodewijk, Chicken Feed. Ook is er - natuurlijk - een veiling. Als het weer een beetje mee zit, zal dit openluchtfestival ongetwijfeld een hoop bezoekers trekken. Vanaf 11 uur 's ochtends is iedereen welkom. De toegang is uiteraard gratis.

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar de door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staat de prijs in Hfl./BF. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redaktie.

Te verschijnen in juni

ALDEBARAN 2 (Leo) Dargaud; 9,50.
ALICE EN LEOPOLD 5: De dans van de Poko (Wozniak/Lapière) Dupuis; 8,95.
AMIANTE 1: De vergeten stad van Kroshmargh (Lemordan/Caza) 16,50. *Nieuwe fantasy-reeks gekruid met ubsarde homur.*
AMIANTE 2: Het eiland van de troosteloosheid (Lemordan/Caza) 16,50.
ISABELLE AVONDROOD: De waanzinnige geleerde (Tardi) 16,50/305 hc. *Herdruk in harde kaft.*
BIEBEL 22: Soepvlees; Standaard; 8,95.
ANITA BOMBA: Niet omdat ik arm ben (Cromwell/Gratien) Casterman; 15,95/295.
BRUNO BRAZIL 1: Commando Kaaiman (Vance/Greg) Le Lombard. *Herdruk.*
DE JACHT OP ROGER RABBIT; Disney's; 7,95/160.
DONALD DUCK POCKET 27: De verschrikkelijke Kong King; De Geïllustreerde Pers; 7,50/145.
FLOPSY 1: Herrie in Dufstad (Thaymans/Di Giorgio) Casterman; 6,75/125.
FRANK EN FREY; De Geïllustreerde Pers; 7,95/160.
GARFIELD 41; 6,50.
HAZEL EN OGAN 3: Moonwulf (Norma/Bosse) 16,50.
KERENSKI 1: Stier als ascendant (Maho/Matton) 16,50.
KOGARATSU 6: In de maalstroom van het leven (Michetz/Bosse) Dupuis; 17,50.
LARGO WINCH 6: Dutch Connection (Francq/Van Hamme) Dupuis; 9,75 sc, 17,50 hc.
LIEFDE EN GELUK 4: Tot op het bot (De Jager) Big Balloon; 9,95/199.
JESS LONG 20: De roep van de wolf; Dupuis; 8,95.
MARGOT EN OSCAR PLUIS 2: Zomerpiraten (De Brab/Falzer/Zidrou) Casterman; 9,95/195.
MET DE FAMILIE DOORZON OP VAKANTIE 2 (Diversen) Big Balloon; 5,95. *Herdruk.*
MET DE FAMILIE DOORZON OP VAKANTIE 3 (Diversen) Big Balloon; 5,95.
MISTER BLACK 2 (Griffo/Dufaux) Dupuis; 23,50. *Deel één was heel aardig. We zijn benieuwd.*
NACHTMERRIE VAN EEN MARIONET 3: Angela (Jokal) Arboris; 9,95/195 sc, 19,95/395 hc.
RATAPLAN 6: De blunders van Rataplan 2; Big Balloon; 7,95.
ROBBEDOES ALBUM 216; Dupuis; 19,50.
RODE RIDDER 19: Koning Arthur (Vandersteen) Standaard; 6,95. *Herdruk.*
RODE RIDDER 20: Kerwyn de Magiër (Vandersteen) Standaard; 6,95. *Herdruk.*
RODE RIDDER 154: De slavenmeester (Vandersteen) Standaard; 6,95.
DE ROUTIERS 1 (Mainguy/Louarn) 9,95.
RUBINE 3: De tweede getuige (De Lazare/Walthéry/Mythie) Le Lombard; 9,95.
SJAKIE 23: Nieuwe kansen (Bakker/Gilatt) Big Balloon; 7,95.
STAMGASTEN 29: In een deuk (Van Driel) Land Productions; 8,95.
SULITZER GROENE KONING 5: Het koninkrijk (Mezzomo/Lapière) Dupuis; 8,95.
SUSKE EN WISKE KLASSIEK 19: Het bevroren vuur (Vandersteen) Standaard; 32,50.
SUSKE EN WISKE KLASSIEK 20: De sterrenplukkers (Vandersteen) Standaard; 32,50.
SUSKE EN WISKE 50 JAAR; Standaard; 27,50.

TRIGIË 10: De plaatsvervanger (Lawrence/Butterworth) Big Balloon; 9,95/199 sc, 29,95/550 hc.
URBANUS 52: De stiefmoeder van Urbanus; 6,50.
VERHALEN UIT DE MEGASTEDEN 8: Heavy Metal Dredd (Wagner/Bisley) Arboris; 9,95/195. *Reeds eerder aangekondigd.*
VICTOR SACKVILLE 10: De zwarte ooievaar (Carin/Rivière/Borile) Le Lombard; 9,95.
DE VIDEOKILLER (Matena) 9,95/195 sc, 19,95/395 hc.
DE WONDERSLOFFEN VAN SJAKIE 23: Nieuwe kansen (Gillatt/Baker) Big Balloon; 8,95/80.
ZAPPERS 3: Zapper loot! (Ernst) Dupuis; 8,95.

DE NIEUWE HEINZ
HA HA HA!!
NIKS NIET "NIEUWE HEINZ!!!
GEEN PINGUÏNS, GEEN HEINZ!!
TSJONGEJONGE... JE SCHAAMT JE ONDERHAND IN EEN STRIP TE ZITTEN!
ZOZO LALA
DIE PINGUÏNS HELPEN DE HELE GOEIE NAA VAN ONS VAK
PT NIET DAT ZE

Te verschijnen in juli

ALIAS EGO 2: De valse goden (Matena) Big Balloon; 9,95.
BIGGLES 8: Biggles vertelt... De slag om Frankrijk (Bergèse/Chauvin/Johns) Lefrancq; 9,95.
BLOOD CLUB (Burns) Loempia; 15 sc, 200 luxe. *Verschijnt op comic-formaat.*
SIMON ARKHANE, HEADHUNTER (Shannon) Le Lombard; 24,95 hc.
CASPER EN HOBBES 2: Dubbel en dwars (Watterson) Big Balloon; 14,95/275. *Herdruk. Het wachten is op het reeds lang aangekondigde derde deel (zie PrikBord).*
DOUWE DABBERT 20: De zwarte kimono (Roep/Wijn) Big Balloon; 7,95 sc, 24,95 hc.
DONALD DUCK POCKET 28: De schat van Morgan; De Geïllustreerde Pers; 7,50/145.
DONNINGTON 1: De nacht van het luipaard; Talent; 16,50. *Herdruk.*
DONNINGTON 2: Aan de boorden van Karoun; Talent; 16,50. *Herdruk.*
DONNINGTON 3: Het eiland van mijn dood; Talent; 16,50.
DUISTERE WATEREN (Lenaerts/Renard) Dargaud; 24,95 hc.
DE FAMILIE DOORZON 19: De familie Boorzon (De Jager) Big Balloon; 9,95 sc, 17,95 hc.
FRANKA 1: Het misdaadmuseum (Kuijpers) Big Balloon; 59,95 luxe.
JOMMEKE 182: Het zingende moeras; Het Volk; 6,35.
KRONIEK DER GULDENSPORENSLAG 3: Lente (Verhaeghe/Matton) Talent; 16,50.
LADY LAMBADA (Lobo/Matton) Talent; 16,50.
LOTUSBLOEM 5: De apenkoning (Franz) Arboris; 9,95/180 sc, 19,95/395 hc. *Met smart verwacht.*
ORINICO 1: Jaïra (Rodval) Talent; 16,50.
ORINICO 2: Coveïro (Rodval) Talent; 16,50.
ORINOCO 3: Avare (Rodval) Talent; 16,50.
RATAPLAN 7: De vluchteling; Big Balloon; 7,95.
HET RAUWE LEVEN 1: Lach 'ns naar het dode vogeltje (Yann/Hardy) Big Balloon; 12,95.
SAMSON EN GERT 6; BCM-Group; 7,95.
SCHUNNIGE RUIMTEVERHALEN (Diversen) Arboris; 9,95/195 sc, 19,95/395 hc. *Is er dan geen plek veilig meer?*
SJORS & SJIMMIE 32: Soap (Van der Kroft/Plijnaar/Van Die) Big Balloon; 8,95.
STAMGASTEN 30 (Van Driel) Land Productions; 8,95.
LANFEUST VAN TROY 1: Het ivoor van Magohamoth (Arleston/Tarquin) Arboris; 9,95/195 sc, 19,95/395 hc.
UIT LIEFDE VOOR HET VAK 2 (Didgé/Van Linthout) P & T; 9,95.
URBANUS 53: Game over; Loempia; 6,50.
YASUDA (Yung) Talent; 16,50.

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Tilburg. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina twee vermelde stripwinkels

FINANCIËN:
Nederland: Postbank giro 3253937
België: Postgiro 000-1648405-84
T.n.v. Stichting Zet.El te Tilburg, Nederland

ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost ƒ 20,00/BF 370, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost ƒ 33,00/BF 600. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op een van bovenstaande girorekeningnummers, onder vermelding van: Abo ZL m.i.v. nr... en je eigen adres
FOREIGN SUBSCRIPTIONS: ƒ 20,00 (1 YEAR) OR ƒ 33,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, POSTBUS 3145, 5003 DC, TILBURG, HOLLAND

Druk: SSN, Nijmegen
Afwerking: Van den Burg, Weurt
Oplage: 7000 ex.

REDAKTIE:
Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis en Hans van Soest
VORMGEVING EN OPMAAK:
Toon Dohmen, Sigge Stegeman en Gerard Zeegers
VASTE MEDEWERKERS:
Peter Boel, Marq van Broekhoven, Anton Damen, Pieternel de Jager, Inktvis Prutduktie, Mike Marsfelder, Bert van der Meij, Henk Schouten, Karin van Wylick
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Maaike Hartjes, Michel Kempeneers, Erik Lesire, Jeroen de Leyer, Bart Pinceel

BIJ DE VOORPLAAT: Het kasteel van Hermann uit De torens van Schemerwoude

© 1995 [ISSN: 1382 - 8630]
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTIEADRES: POSTBUS 3145, 5003 DC, TILBURG, NL

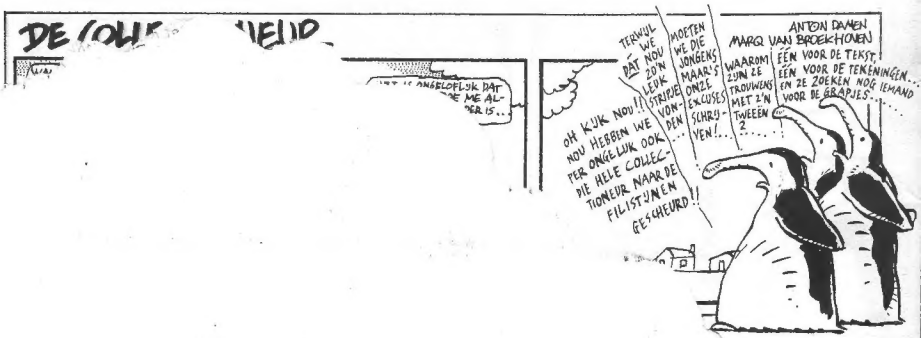
DE
VELD
OH KIJK NOU!! NOU HEBBEN WE PER ONGELUK OOK DE HELE COLLECTIONEUR NAAR DE FILISTIJNEN GESCHEURD!!
TERWIJL WE DAT NOU 20'N LEUK STRIPJE VONDEN...
MOETEN WE DIE JONGENS MAAR'S ONZE EXCUSES SCHRIJVEN!..
ANTON DAMEN
MARQ VAN BROEKHOVEN
WAAROM ZIJN ZE TROUWENS MET 2'N TWEEEN?
EÉN VOOR DE TEKST, EÉN VOOR DE TEKENINGEN... EN ZE ZOEKEN NOG IEMAND VOOR DE GRAPJES...